

ODNOSI JUGOSLAVIJE S NJEMAČKOM I ITALIJOM 1937-41.*

Bogdan Krizman

Politika Njemačke prema postojanju jugoslavenske države bila je, govoreći općenito, konzervativna. Njeno je načelo bilo: valja računati s novim državnopravnim stanjem koje je stvoreno beogradskim proglašenjem ujedinjenja (1. XII 1918), a takva je ostala i u prvim godinama nacističkog razdoblja (poslije 1933) kada je novo rukovodstvo Reicha stalo postepeno, sve odlučnije i uspješnije, rušiti »versajski poredak« u Evropi, stvoren mirovnim ugovorima 1919—20.

Službenoj je Italiji — osobito nakon dolaska na vlast fašista (1922) — smetala ta nova država na istočnoj obali Jadrana, i vodeći krugovi računali su poslije rata i s drugom alternativom: alternativom unutrašnjeg slabljenja, potkapanja i rušenja te tvorevine — kakve-takve brane širenju talijanskog imperijalizma na Balkan i u Podunavlje.¹ Računajući s tom drugom alternativom (pored prolaznog poboljšanja u talijansko-jugoslavenskim odnosima — Rimski ugovori 1924. i politika M. Ninčića), talijanski su se vladajući krugovi rado služili revizionistima u Mađarskoj i Bugarskoj, legitimistima u Austriji, arbanaskim ekstremistima, frankovačkom grupom Ivica Frank-Vladimir Sachs-Petrović, pristašama crnogorskog kralja Nikole, raznim agentima u Makedoniji, a u prvom redu, dakako, nesređenim prilikama u samoj Kraljevini SHS — Jugoslaviji. Zato su prihvatili i Antu Pavelića kada se on — emigriravši neposredno nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra 6. I 1929 — sklonio i stalno nastanio u Italiji, gdje je zatim, uz izdašnu finansijsku pomoć fašističke vlade, stao okupljati i organizirati malobrojne pristaše u »ustaše — hrvatsku revolucionarnu organizaciju«.

Pavelić i njegovi ustaše imali su služiti politici fašističkog Rima kao jedno od sredstava pritiska na beogradske režimske vrhove, kao adut u pogađanjima s njima, kao stalna prijetnja opstanku jugoslavenske države i instrument pri

* Ovaj je prilog skraćena verzija referata sastavljenog za Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu da posluži kao gradnja za referat namijenjen III međunarodnom kongresu historičara pokreta otpora održanom u Karlovim Varyma od 2. do 6. IX 1963.

¹ Karakterističan je plan, što ga je izradio pomoćnik talijanskog generalissima Diaza gen. P. Badaglio — a talijanska vlada na početku prosinca 1918. odobrila — da bi razbili netom nastalu jugoslavensku državu, služeći se pri tom različitim sredstvima: korumpiranjem štampe, zaoštavanjem vjerskih suprotnosti, pomaganjem elemenata sklonih crnogorskom kralju Nikoli, srpsko-hrvatskim sporom, itd. V. o tome: Ivo J. Lederer, Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiermaking. New Haven and London 1963, str. 71 i dalje.

eventualnoj agresivnoj akciji protiv te države. Suradujući sa centrima u Austriji (Sarkotić-Perčević-Duić) i Mađarskoj (Perčec) i drugima, Pavelić organizira niz terorističkih akata (pakleni strojevi po vlakovima koji ulaze u Jugoslaviju, tzv. »velebitski ustanak« 1932. Orebov pokušaj atentata na Aleksandra u Zagrebu, i drugo, a na kraju marsejski atentat 1934).² Mussolini je nato bio primoran da — zbog svjetskog javnog mišljenja i situacije u Ženevi (Društvo naroda) — povuče Pavelića iz igre a ustaše preseli u logor na Liparske otoke, da budu što bolje pod paskom policije.³

1. Predsjedniku vlade M. Stojadinoviću (1935—39) — pri nastojanju da zacrta novu vanjskopolitičku liniju suradnje Jugoslavije s tzv. »dinamičnim silama Evrope« (fašistička Italija i nacionalsocijalistička Njemačka) — pružila se prilika da na početku 1937. sondira u Rimu teren s pomoću odaslanog opunomoćenika (dra Ivana Subbotića), koji je, među ostalim, trebalo da raspravi pitanje političkog ugovora (pakta), sporazuma o Albaniji, položaja talijanskih optanata u Dalmaciji i — ustaša u Italiji.⁴ Subbotić je 3. III 1937. posjetio talijanskog ministra vanjskih poslova G. Ciana i rekao mu da ga Stojadinović poziva da kategorički i neopozivo zabrani daljnju terorističku aktivnost ustaša i njihovu slobodu kretanja. Takav je korak potreban — izlagao je Subbotić — ako Rim želi da uzajamne odnose postave na novu bazu. Potpuno je nemoguće za Italiju i Jugoslaviju da stvaraju nove međusobne odnose, ako postoji i najmanja neizvjesnost u pogledu budućnosti tih terorista i ako se vijesti o Pavelićevim dolascima i odlascima stalno ponavljaju. Ciano ga je prekinuo i umolio da kaže Stojadinoviću da on daje poštenu riječ da se svi teroristi nalaze već mjesecima pod nadzorom policije i da su, u stvari, zatvorenici. Nije istina da Pavelić slobodno i nesmeteno putuje — ustvrdio je; naprotiv, talijanska mu je policija zabranila svaku političku aktivnost. On (Pavelić) bijesan je i šalje poruke Cianu u kojima ga optužuje da je napustio stvar Hrvata, no Ciano mu ne odgovara. Uopće ga ne zanima Pavelić ni njemu slični. Iako ih ne može izručiti Jugoslaviji, sve to ne predstavlja neko složeno pitanje. — Na kraju je poručio Stojadinoviću da Italija neće dopustiti nikakvu terorističku aktivnost, a da se sâm Pavelić, kao i ostali, nalazi pod najstrožom paskom. Dalje je

² Kralj Aleksandar se trudio da popravi odnose s Italijom poslije 1927. Zato je progurao u krnjoj Narodnoj skupštini (poslije Račićeva atentata) ratifikaciju nepopularnih Nettunskih konvencija (1928), nadajući se da će tako udobrovoljiti Ducea. Njegov ministar vanjskih poslova Voja Marinković, zatim, obilno je pregovarao s Dinom Grandijem (1930—31), da bi na kraju sam kralj zahvatio u pregovore i započeo 1932. tajno pregovarati s Mussolinijem preko posrednika (gen. Guido Malagola Copa), no pregovori su se razbili jer se nikako nisu mogli složiti u albanskom pitanju. Nato je Duce pokušao tu svoju »drugu varijantu«.

Više o tome: J. F. Montgomery, Hungary, The unwilling Satellite, New York 1947, str. 245 i d.

³ Jere Jareb, Pola stoljeća hrvatske politike, Buenos Aires 1960, str. 52, bilj. 65, donosi ove podatke Dide Kvaternika: »Pavelić je uhapšen 16. X 1934, a pušten iz zatvora 29. III. 1936. Ti su nadnevcu sigurno točni. Iza puštanja iz zatvora Pavelić je preselio u Salerno, gdje je živio sa obitelji sve do potpisa ugovora Stojadinović—Ciano 25. III. 1937. Onda je interniran u Sieni...«

⁴ V. o tome: Dr Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt, Buenos Aires 1963, str. 447 i dalje.

Ciano obećao, da će on — čim riješe međusobna (talijansko-jugoslavenska) politička pitanja — potpuno likvidirati ustašku terorističku organizaciju, za što će biti dovoljno samo nekoliko naloga izdanih preko telefona. Sve vijesti o nekoj terorističkoj akciji ustaša ne odgovaraju istini. »Mi želimo — rekao je on — da surađujemo s vama, a ne da vas slabimo.« Ja želim da sklopimo savez, a ako to nije moguće odmah, da barem pođemo tim pravcem«. ⁵ Složili su se najzad u formulaciji odnosnog člana ugovora (član IV), ⁶ a Ciano je talijansko-jugoslavenskim pregovaračima dostavio 11. III svoj tekst dokumenta kojim bi se riješilo pitanje Pavelića i ustaša. U njemu stoji da je on spreman da pošalje poslaniku u Beogradu uputstvo da učini Stojadinoviću izjavu koja se niže navodi. Ta će izjava biti usmena; jugoslavenska će strana moći upotrijebiti njen prvi član povjerljivo i diskretno, dok ostali dio mora ostati apsolutno povjerljiv, a glasit će u cjelini ovako:

»I Zabranjuje se sada kao i ubuduće opstanak svih organizacija kao i aktivnost osoba, kojih je djelatnost uperena protiv teritorijalnog integriteta i javnog poretka jugoslavenske države, i to u svakom slučaju i nezavisno od rezultata pregovora, koji su u toku. II Pavelić, Kvaternik (Eugen-Dido) i drugi vođe bit će internirani. III Spriječit će im se — kao i svakoj drugoj osobi — da razvijaju bilo kakvu aktivnost i vođama će se onemogućiti da održavaju dodir s drugim ljudima i stranim zemljama. IV Određeni broj tih ljudi u svojstvu radnika bit će deportiran u malim grupama ili pojedinačno u talijanske kolonije. V Talijanska će policija informirati jugoslavensku policiju o mjestu (mjestima) gdje su naprijed spomenute osobe internirane ili konfinirane. VI Isto će tako saopćiti jugoslavenskoj policiji imena onih, koji žele da se vrate u Jugoslaviju. VII Jedan jugoslavenski policijski službenik bit će primljen da bi uspostavio dodir s talijanskom policijom u gornjim pitanjima.« ⁷ Uz manje (pretežno stilističke) izmjene bio je gornji tekst izjave primljen kao sastavni dio ugovora potpisanih u Beogradu 25. III 1937 (»Beogradski ugovori«). ⁸

⁵ O tim pregovorima opširno piše J. B. Ho p t n e r, *Yugoslavia in Crisis 1934—1941*, New York and London 1962, str. 62 i d.

⁶ U njemu su se države-potpisnice obavezale da na svojem teritoriju neće trpjeti niti pomagati na ma koji način bilo kakvu aktivnost koja bi bila uperena protiv teritorijalnog integriteta ili postojećeg poretka druge strane-potpisnice, itd.

⁷ To je bio Vladeta Milićević, viši službenik ministarstva unutrašnjih poslova. »Naše Ministarstvo unutrašnjih dela delegiralo je svog inspektora, Vladu Milićevića, u Rim, gde je bio u stalnom dodiru sa policijom. On je tamo pratio kretanje »ustaša«, bio obavešten o mestu njihovog interniranja ili bavljenja i vodio evidenciju o njihovom radu. Milićević je svoju delikatnu misiju vršio sa mnogo umešnosti.« (Stojadinović, n. dj., 459).

Poslije rata Milićević je objavio knjigu: *Der Königsmord von Marseille. Das Verbrechen und seine Hintergründe*. Bad Godesberg, 1959. (Engleska verzija: *A King Dies in Marseilles. The Crime and its Background*).

⁸ Glavne odredbe ugovora glasile su:

»Član 1. — Visoke strane ugovornice se obavezuju da poštuju svoje uzajamne granice, kao i primorske granice obeju država na Jadranu, a u slučaju da bi jedna od njih bila predmet neizazvanog napada od strane jedne ili više sila, druga strana se obavezuje da se uzdrži svake delatnosti koja bi mogla koristiti napadaču.

Član 2. — U slučaju međunarodnih komplikacija i ako se visoke strane ugovornice saglase da su njihovi zajednički interesi ugroženi, ili bi to mogli biti, one se obavezuju da će se sporazumeti o merama koje bi trebalo preduzeti radi zaštite istih.

U to vrijeme Jugoslavija je — prema sporazumu između Rima i Berlina — ulazila u interesnu sferu Italije. Rim je u tom pogledu bio vrlo osjetljiv, bojeći se njemačkog pritiska i eventualnog nadiranja prema jugu (Trst) i u stalnom strahu za svoje pozicije u Podunavlju (Austrija-Mađarska-Rumunjska) i na Balkanu, pa je čak i samo »pomirenje« s Jugoslavijom i potpisivanje »Beogradskih ugovora« 1937. bilo uvjetovano, u znatnoj mjeri, tim strahom od njemačke moći i ekspanzije.⁹ Tako je to ostalo i nakon što je knez-namjesnik Pavle, na početku 1939, svrgnuo Stojadinovića i doveo novu garnituru na čelu s Dragišom Cvetkovićem.

U tom pravcu je njemačka diplomacija u više navrata morala umirivati preosjetljivost Rima. I H. Göring, došavši u Rim da bi ispitao raspoloženje službenih fašističkih krugova prema pripremanom obračunu s Poljskom kao i buduće mjere i planove Italije na Balkanu, spomenuo je u razgovoru s Duceom 15. IV 1939.¹⁰ da je osam dana nakon »akcije protiv Češke« neki njemački stručnjak i pouzdanik na Jugoistoku saopćio želju nekolicine predstavnika Hrvata, koji surađuju s dr V. Mačekom, da ih Göring primi. Odgovorio im je da je to nemoguće i neka se oni — ukoliko misle da vanjskopolitička pitanja moraju raspraviti sa stranom vladom, a ne vlastitom — moraju obratiti Rimu, a ne Berlinu.¹¹ Njemačka strana stoji na stanovištu da Jugoslavija stoprocentno

Član 3. — Visoke strane ugovornice potvrđuju svoju rešenost da ne pribegavaju ratu kao sredstvu svoje državne politike i da će sve sporove, koji bi mogli nastupiti, rešavati na miran način.

Član 4. — Visoke strane ugovornice se obavezuju da na svojoj teritoriji ne dozvole, niti da pomažu na bilo kakav način, ma kakvu delatnost, koja bi bila uperena protiv teritorijalne celokupnosti ili postojećeg poretka druge strane ugovornice, ili koja bi bila takve prirode da bi mogla naškoditi prijateljskim odnosima obeju zemalja.

Član 5. — U cilju da bi svojim trgovinskim vezama dali novi polet, u skladu sa ustanovljenim prijateljskim odnosima između obeju zemalja, visoke strane ugovornice saglasne su da učvrste i povećaju postojeće trgovinske razmene, kao i da potraže uslove za tešnju privrednu saradnju. U tu svrhu biće zaključeni naročiti sporazumi u najkraćem roku.

Član 6. — Visoke strane ugovornice saglasne su da se nijedna odredba u ovom Sporazumu neće smatrati kao protivna postojećim međunarodnim obavezama obeju zemalja, a koje su uostalom opšte poznate.« (Stojadinović, n. dj., 457—458).

Trajanje tog ugovora predviđeno je na pet godina.

⁹ »Prijatelj sam Njemačke — govorio je Ciano Subbotiću — ali govorimo u četiri oka i povjerljivo: Njemačka nije samo za neprijatelja opasan protivnik nego za prijatelja težak prijatelj. Ne mislim pri tom da bi se mi — Italija i Jugoslavija — morali organizirati protiv Njemačke, ali ne treba zaboraviti da će naš i vaš položaj prema Njemačkoj ojačati, ako smo zajedno. Naših 42 milijuna i vaših 15 značit će zajedno više nego rastavljeni. Nemojte me krivo shvatiti. Ne mislim da bi se mi sada trebali okrenuti protiv Njemačke, ali bi trebalo — među nama — organizirati našu suradnju s njom.« (Hoptner, n. dj., 67.)

¹⁰ Bogdan Krizman, Hitlerov »Pothvat 25« protiv Jugoslavije, Zagreb 1953, 15.

¹¹ »Prema jednoj verziji, početkom 1939. profesor Ljudevit Tomašić i dr. Tomo Jančiković pokušali su uspostaviti vezu s njemačkim službenim krugovima. Pratio ih je na putu u Berlin ravnatelj Gimpexa g. Marko Jurinčić, koji je imao stanovitih veza tamo. Tomašić i Jančiković ostali su u Berlinu nekoliko dana i posjetili neke političke osobe i nekoliko ministarstava. Kako je pričao Tomašić poslije povratka iz Berlina taj pokušaj nije imao nikakvog rezultata.« (Jareb, n. d., 63).

ulazi u interesnu sferu Italije. Njemačka ima u njoj samo ekonomske interese.¹² Osovina sama po sebi — govorio je Göring — ima interes da se stvari u Jugoslaviji mirno razvijaju. Ukoliko bi, ipak, držanje vlade i pravac jugoslavenske vanjske politike bili nepouzdana, a osovinske bi je sile promatrale s nepovjerenjem, taj bi interes otpao. Jugoslavenima treba objasniti da u slučaju rata protiv zapadnih sila osovinske sile očekuju naklonu neutralnosti. Duce se s tim mišljenjem složio i rekao da se Italiji pruža prilika da razjasni stav Jugoslavije prilikom posjeta novoga jugoslavenskog ministra vanjskih poslova Aleksandra Cincar-Markovića.

Cincar-Marković se nekoliko dana kasnije sastao u Veneciji s Cianom i njemački je ambasador u Rimu V. Mackensen 24. IV izvijestio Berlin¹³ da mu je Ciano ovako ocrtao te razgovore: jugoslavenski ministar nije ostavio utisak neke naročito značajne ličnosti, ali ga Ciano smatra poštenim čovjekom, pa je zato u razgovorima s njime bio otvoreniji; Cincar-Marković se vrlo pozitivno izražavao o sve većem približavanju Jugoslavije silama Osovine; Jugoslaveni su striktno otklonili svaku ponudu garancija zapadnih demokracija, a u danom slučaju žele bezuvjetno ostati neutralni, pomažući privredno sile Osovine. Na Cianovo pitanje: da li nisu voljni da to dokažu bilo kakvom gestom, pristupom paktu protiv Kominterne, na primjer, Cincar-Marković se u principu složio, ali je zbog potrebe da javno mišljenje pripremi na takav korak itd. ostavio otvoreno pitanje: kada. Složili su se da je albansko pitanje sada potpuno likvidirano. Uostalom, Ciano je naglasio zajednički interes jugoslavenskih susjeda (a mogao je govoriti i u ime Njemačke i Mađarske, na temelju nedavnih razgovora s Göringom i mađarskim ministrom vanjskih poslova grofom Csaky-em) na postojanju jedne snažne i za život sposobne Jugoslavije, pretpostavljajući pri tom, dakako, da ona na vanjskopolitičkom planu svakako slijedi pravac Osovine.

Već u toku razgovora s njemačkim poslanikom u Beogradu V. v. Heerenom, vođenog 13. IV,¹⁴ Cincar-Marković je sugerirao ideju sastanka i s njemačkim ministrom vanjskih poslova J. v. Ribbentropom, što je Berlin odmah prihvatio, obavijestivši Heerena 17. IV,¹⁵ da će Ribbentrop rado primiti posjet jugoslavenskog ministra, a da se predviđa i njegov prijem kod Führera, s tim da je za sam berlinski posjet predviđen samo jedan dan (u razmaku od 22. do 27.

Nacističko je ministarstvo vanjskih poslova (Berlin, 25. III 1939) uputilo cirkularno pismo svim ministarstvima u Berlinu, zamjeniku Führera i šefu Kancelarije Reicha, u kojem, između ostaloga, upozorava da se ubuduće — u interesu njemačko-talijanskih odnosa — ne smije uopće održavati veza s hrvatskim organizacijama. (»Bonska arhiva« u Vojno-istorijskom institutu JNA u Beogradu, rolna I; ubuduće citirat će se skraćeno: BA.)

Vidi raspravu dra D. Bibera, Ustaše i Treći Reich; Prilog problematici jugoslavensko-nemačkih odnosa 1933—1939 (JIČ, 1964, 2, 37—56).

¹² O njemačkoj penetraciji na Balkan pred II svjetski rat v.: Živko Avramovski, Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svjetskog rata, Istorija XX veka, II, Beograd 1961, 5 i d.).

¹³ BA, I, Nr. 161 od 24. 4.

¹⁴ BA, I, Nr. 105 od 13. 4.

¹⁵ BA, I, Nr. 103 od 17. 4.

aprila). Heeren je telegramom¹⁶ obavijestio ministarstvo u Berlinu da Cincar-Marković prihvaća poziv i da namjerava 25. IV stići u Berlin u informativan posjet, što je on i učinio.¹⁷

U Rim je otišao i knez Pavle, i razgovori s njim i Cincar-Markovićem samo su potvrdili ono o čemu su već Cincar-Marković i Ciano bili diskutirali u Veneciji. Pri tom se jugoslavenska strana odlučno izjasnila protiv Turske i predložila formiranje bloka između Rumunjske, Jugoslavije i Bugarske uperenog protiv Ankare. Knez Pavle je zatim sa Cincar-Markovićem posjetio i Berlin.¹⁸

Međutim, glavnu brigu knezu Pavlu i vladajućim vrhovima nije zadavala vanjska nego unutrašnja politika Jugoslavije. Cvetkoviću je prvi i, možda, glavni zadatak bio da uspostavi vezu s Mačekom i vodstvom HSS (Hrvatskim seljačkim pokretom). Došavši poslije smrti Stjepana Radića na položaj predsjednika HSS (1928), Maček je u opoziciji i razdoblju borbe protiv šestojanuarske diktature računao s više različitih mogućnosti: generalni tajnik HSS dr Juraj Krnjević bio mu je spona s krugovima iz zapadnodemokratskog svijeta; ing. August Košutić (za vrijeme dok se zajedno s Krnjevićem nalazio u emigraciji) bio je veza s legitimistima u Beču (Sarkotić) i ustaškim elementima (u prvom redu s A. Pavelićem, s kojim se i sastajao u Italiji), a kasnije — kad su vladajući vrhovi u Beogradu na čelu s knezom Pavlom stali sve više pomišljati na neku nagodbu s Mačekom — dr Ivan Šubašić, s dvorom i predsjednikom vlade. Maček se u to vrijeme nije nikako htio opredijeliti i otvoreno izjasniti u pitanjima vanjskopolitičke orijentacije i kursa (za zapadne demokracije ili sile Osovine) ali je na unutrašnjepolitičkom planu počeo sve više oponašati totalitarne uzore (uniformirana Seljačka i Građanska zaštita — kao stranačka milicija, titula »vođa« i dr.). Pregovori oko Sporazuma koje je 1937. započeo sa Stojadinovićem (vrlo kratki) a kasnije nastavljao sa Cvetkovićem

¹⁶ BA, I, Nr. 112 od 18. 4.

¹⁷ Državni sekretar u nacističkom ministarstvu vanjskih poslova E. v. Weizsäcker cirkularnim je brzojavom od 4. V obavijestio njemačka diplomatska predstavništva da se Cincar-Marković — prilikom svog boravka u Berlinu — jasno izjasnio u prilog dosadašnje politike prijateljstva s Njemačkom i Italijom i uvjeravao da Jugoslavija neće sudjelovati ni u kakvom ratnom pothvatu protiv sila Osovine, nego da će, štaviše, pod svaku cijenu u eventualnom sukobu ostati neutralna. Engleska nije — zbog takvog stava Beograda — ni pokušala da uvlači Jugoslaviju u politiku garancija, a pri raspravljanju jugoslavensko-mađarskih odnosa pokazao je jugoslavenski gost spremnost da se još više približe Mađarskoj. Weizsäcker, na kraju, povjerljivo saopćava da je Ribbentrop obećao Cincar-Markoviću širokogrudni postupak povodom želja jugoslavenske vlade da je Berlin opskrbi ratnim materijalom uz odobranje dugoročnih kredita. (BA, I, Berlin, 4. 5. 1939.)

¹⁸ Weizsäcker je cirkularnim brzojavom od 9. VI obavijestio predstavništva u inozemstvu da je posjet kneza Pavla protekao potpuno zadovoljavajuće. Iz izjava Pavla i Cincar-Markovića proizlazi da je Jugoslavija spremna da prema Italiji i Njemačkoj i nadalje vodi politiku prijateljstva; da se već udaljila od Društva naroda i da nije nesklona da u jednom, po mogućnosti kraćem roku, iz njega istupi; da želi održati u životu Balkanski pakt na neutralnoj osnovi i da računa s istupom Turske iz Balkanskog saveza ili s udaljavanjem od nje, ukoliko bi se Turska i dalje vezivala uz sile koje provode politiku zaokružavanja; da Jugoslavija ne može zasad obećati svoj pristup paktu protiv Kominterne. U ostalom — javlja na kraju — nisu bili zaključeni nikakvi sporazumi. (BA, I.)

Vidi i zabilješku državnog potsekretara Woermanna u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova od 10. VI.

(proljeće i ljeto 1939) zapadali su u čor-sokak i zato je Maček pokušavao da vrši pritisak na režimske vrhove u Beogradu uspostavljajući dodir sa Cianom (ing. A. Carnelutti i grof J. Bombelles).¹⁹ Međutim, najzad je knez Pavle ipak popustio — nešto je na to utjecao strah režima od rata, nešto pritisak britanske vlade, a nešto i ta Mačekova taktika — i 26. augusta 1939. bio je između mandatora Namjesništva Cvetkovića i Mačeka sklopljen sporazum o Banovini Hrvatskoj i formirana nova vlada, u kojoj je Maček — na izričitu želju kneza Pavla — zauzeo položaj potpredsjednika vlade.²⁰

Italija i Njemačka su u međuvremenu — između puta kneza Pavla u Rim i Berlin — potpisale u Berlinu pakt o savezu i prijateljstvu (tzv. Čelični pakt), koji je imao omogućiti Osovini da potpuno i svagdje nametne svoju volju. Mussolini je nešto kasnije (30. V), s tim u vezi, izradio za Hitlera povjerljiv memorandum,²¹ u kojem su zacrtane osnovne linije vanjske politike i političke strategije fašističke Italije u najbližoj budućnosti. U njemu, pored ostalog, stoji da treba odmah, u prvim satima rata, zaposjesti čitavo Podunavlje i Balkan. Osovina se neće smjeti zadovoljiti izjavama neutralnosti, nego će okupirati ta područja i iskoristiti ih za nabavku potrebnih namirnica i industrijskih proizvoda za rat. Pomoću takve munjevitke akcije Osovina ne bi izbacila iz borbe samo »garantirane države« poput Grčke, Rumunjske i Turske, nego bi sebi osigurala leđa, a pri tom može računati s Mađarskom i Bugarskom. Duce je predviđao pauzu za akciju do konca 1942. Hitler mu na taj memorandum nije ništa odgovorio i Duce je neko vrijeme živio u iluziji da se Hitler s njime u svemu slaže, a tako nije bilo. Hitler nije htio čekati, nego je krizu oko Danziga i koridora zaoštravao, uvjeren — kao i Ribbentrop — da V. Britanija zbog Poljske neće zagaziti u rat. Izbjegao je sastanak s Duceom na Brenneru, dok je Ribbentrop Cianu u Fuschlu kod Salzburga 11. VIII²² povjerio da će Njemačka raščistiti račune s Poljskom, a da je želja Berlina da Italija iskoristi poljsku aferu da »dokrajči svoj spor s Jugoslavijom u Hrvatskoj i Dalmaciji«. Hitler je u Berchtesgadenu drugog dana²³ otvoreno izjavio Cianu da je odlučio likvidirati Poljsku, a Italiji savjetuje da iskoristi prvu priliku i raskomada Jugoslaviju okupiravši Hrvatsku i Dalmaciju.

Međutim, Duce nije tog časa htio ući u akciju i Hitler je 1. septembra napao Poljsku, izazvao intervenciju Zapada i objavu rata V. Britanije i Francuske nacističkoj Njemačkoj. Pošlo mu je za rukom da u munjevitom pohodu pregazi Poljsku i da u zajednici sa Staljinom pristupi »četvrtoj podjeli« Poljske, dok je Duce ostao promatrač, otklonivši Hitlerovu ponudu o Jugoslaviji.

¹⁹ Ferdo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, Zagreb 1961, II, 143—146, donosi izjavu ing. Carneluttija o tome. V. raspravu Lj. Bobana, Oko Mačkovih pregovore s grofom Čanom, Istorija XX veka, VI, Beograd 1964, 303—357.

²⁰ O svemu tome opširnije piše, dakako subjektivno i nepotpuno, sam V. Maček u svojoj autobiografiji »In the Struggle for Freedom«, New York, 1957. V. o njoj i moj »Osvrt na autobiografiju V. Mačeka« (JIC, 1964, 2, 57—75).

²¹ Krizman, Hitlerov »Pothvat 25« protiv Jugoslavije, 22 i d.

²² Tajni arhivi grofa Ciana (1936—1942), Zagreb 1952, 312—315.

²³ Isto, 315—319.

2. Jugoslavenska je vlada odmah objavila svoju izjavu o neutralnosti u tom sukobu,²⁴ ali Duce — iako nije bio prihvatio Hitlerovu ponudu da napadne Jugoslaviju i tako zajedno s Njemačkom zagazi u rat — nije napuštao misao da u danom času Hrvatsku okupira.

Poslije posjeta grofa J. Bombellesa Ciano,²⁵ Duce je pristao da se Ciano sastane s A. Pavelićem. Zbog toga je zakazao Paveliću sastanak za 23. I 1940. On je tada pretpostavljao da »hrvatsko pitanje« ide u susret svome rješenju i mislio da treba pripremati teren u Londonu i Parizu, smatrajući da ta priprema predstavlja osnovni preduvjet za svaku daljnju akciju. Duce nije htio taj put i postupak prihvatiti. Ciano se nato 23. I, u prisustvu svog šefa kabineta, Filippa Anfusa,²⁶ sastao s Pavelićem i oni su utvrdili najvažnije tačke za pripreme i akciju u Hrvatskoj. Jugoslavenski pak poslanik u Rimu N. Hristić posjetio je još na početku ožujka Ciana²⁷ da mu izrazi zabrinutost zbog događaja u Hrvatskoj i da u ime jugoslavenske vlade zatraži da talijanske vlasti pojačaju nadzor nad Pavelićem.²⁸

Njemačka je Vrhovna komanda — poslije uspješno okončane akcije u Norveškoj — prešla u noći 9./10. svibnja u napad i na zapadnom frontu i tu odmah zabilježila neočekivano velike početne uspjehe. Tog istog dana (10. V) Ciano je ponovo primio Pavelića. Nisu, međutim, utvrdili nikakav određeni datum za akciju i Ciano je preporučio da izbjegavaju svaku preuranjenost. Sve se više stao očitovati na obzoru poraz Francuske i sada ni Duce više nije mogao čekati: napustio je (privremeno) ideju »akcije« u Jugoslaviji i 10. VI objavio rat Francuskoj i V. Britaniji.

²⁴ BA, I, Nr. 264 od 5. 9. Taj brzojav sadržava tekst vladine deklaracije.

²⁵ Bombelles je tom prilikom opisivao Ciano posjet kneza Pavla Zagrebu kao »sprovod na kome ljudi nisu čak ni šešire skidali«; upozoravao je Ciana da događaji strmoglavno jure; da je srpska vlast sve omraženija i slabija i da će uskoro u Hrvatskoj sve biti spremno za ustanak. Stoga mu predlaže da se sastane s Pavelićem. (Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, 148.)

²⁶ Više o svemu tome: B. Krizman, Pavelićev dolazak u Zagreb 1941. godine, Zbornik I Historijskog instituta Slavonije, Sl. Brod 1963, 133—223.

²⁷ Dnevnik, 159.

²⁸ Mackensen je 20. IV javio ministarstvu da ga je Hristić, nakon duže pauze, opet jednom posjetio i pokazao veliku zabrinutost zbog glasina koje u posljednje vrijeme kruže Rimom o nekoj navodno predstojećoj akciji Italije protiv Jugoslavije. Poslanik je o tom razgovarao sa Ciano prije nekoliko dana i Ciano se, doduše, ogradio od tih glasina, ali se istodobno upustio u opširnija razlaganja o tome, kako Jugoslaveni jako malo poduzimaju da održe atmosferu međusobnih odnosa bez smetnji. Upozorio je pri tom Hristića na ljubljansku aferu s letacima i na činjenicu da je nedavno neki talijanski brod u jugoslavenskoj luci bio izviždan. Osim toga, označio je kao čudnovato što Jugoslavija odjednom započinje s utvrđivanjem granice prema Albaniji, a i inače poduzima mjere vojnog karaktera i na granici prema Italiji. No primjedbe poslanika: da je to, što se u vojnom pogledu zbiva, nešto samo po sebi razumljivo u doba opće napetosti; da se događaji u Ljubljani ne mogu nipošto pripisati Jugoslavenima, a još manje jugoslavenskoj vladi, koja je odmah odredila da se planirana predstava »Comédie française« otkaže, i da se konačno, govoreći o zviždanju pred tim brodom, radi o ispadu nekolicine fakina, dakle o nečemu što ne zaslužuje oznaku »demonstracija« nisu ponukale šefa talijanske diplomacije da skrene u pomirljivije vode. Mackensen je pak, sa svoje strane, potvrdio Hristiću da mu nije ništa poznato o nekim talijanskim planovima protiv Jugoslavije; da je, naprotiv, fundamentalan interes Njemačke i same Italije da na Balkanu vlada mir. (BA, I, Nr. 785 od 20. 4.)

Kneza Pavla su sve više zabrinjavali simptomi pogoršanja odnosa s Italijom i zbog toga je — opet jednom — pokušao da preko Berlina utječe na Rim. Heeren je 26. VII²⁹ izvijestio ministarstvo da mu je Cincar-Marković povjerio da je s knezom-namjesnikom pretresao svoj eventualni posjet Njemačkoj radi konferiranja s Ribbentropom. Heeren je iz daljnjeg razgovora razabrao da Cincar-Markovića ozbiljno zabrinjuju izvjesni napadaji talijanske štampe. Ako Italija time želi — rekao je on — da pripremi teren za kasnije zahtjeve na Dalmaciju, dijelove Južne Srbije i tome slično, onda on gleda s pesimizmom u budućnost, jer će se Jugoslavija u tom slučaju boriti do posljednjeg. No, on se nada, sjećajući se više razgovora koje je vodio s Führerom, da Njemačka neće takve talijanske zahtjeve dopustiti.

Duce se, poslije brze kapitulacije Francuske (22. VI), ponovo stao zanositi mišlju da napadne Jugoslaviju. Pomišljao je istodobno i na Grčku, ali je Ribbentrop sve to zaustavio u razgovoru s talijanskim ambasadorom u Berlinu D. Alfierijem 16. kolovoza.³⁰ Nato je sâm Ribbentrop došao u Rim i u razgovoru (19. IX)³¹ priznao da se u Grčkoj i u Jugoslaviji radi isključivo o talijanskim interesima; da je stvar Italije kako će ta pitanja riješiti, te da kod toga može računati s potpunom podrškom Berlina; da mu se, ipak, čini da je z a s a d bolje da te probleme ostave po strani i da svu pažnju koncentriraju na uništenje Engleske, na što je Duce odgovorio da Italija z a s a d neće ništa poduzimati ni protiv Jugoslavije. Prilikom sastanka s Duceom na Brenneru 4. X, Hitler je, doduše, govorio o svojim planovima prema Španjolskoj, Francuskoj, Engleskoj i drugima, ali je zatajio da je već naredio da njemačke trupe uđu u Rumunjsku nekoliko dana kasnije (11. X). Ta je Hitlerova odluka ogorčila Mussolinija, i to iz tri razloga: (1) nekoliko tjedana prije Hitler mu je savjetovao da ne poduzima nikakvu akciju na Balkanu; (2) bečkim sporazumom su Italija i Njemačka zajednički odredile pitanje nove mađarsko-rumunjske granice, a sada Njemačka, na svoju ruku, šalje trupe u Rumunjsku; (3) Balkan, navodno, ulazi u interesnu sferu Italije, a sad se Njemačka sve više angažira u pravcu Balkana, bez Italije. Ne obavijestivši Hitlera, Duce je 28. X udario na Grčku, računajući da će lako zabilježiti uspjeh i pobjedonosno ući u Atenu.³²

Međutim, politička situacija se time na Balkanu još više zamrsila. Grčke su se snage uskoro pribrale i preuzele inicijativu, što je oslabilo nezavisnost Rima prema Berlinu. Zaprijetila je opasnost da talijanski napad na Grčku na svim linijama doživi slom, a takav je slom mogao imati nedoglednih posljedica za oba partnera Osovine i to ne samo na Balkanu nego u Evropi uopće, što Berlin ni pod koju cijenu nije smio dopustiti.³³ Hitler je, uostalom, već

²⁹ BA, I, Nr. 557 od 26. 7.

³⁰ Dokumenti hitlerovskog ministarstva vanjskih poslova, »Borba«, 19. IX 1937, nastavak 6.

³¹ Krizman, Hitlerov »Pothvat 25« protiv Jugoslavije, 36—37.

³² Jugoslavenska je vlada, tim povodom, izdala posebnu deklaraciju. O postanku i razlozima kojima se u njenoj redakciji rukovodila govori brzojav Heerena Nr. 796 od 3. 11. (BA, I).

³³ Hitler je 12. XI izdao direktivu šefu OKH (Oberkommando des Heeres) da pripremi plan za njemačku okupaciju kontinentalne Grčke sjeverno od Egejskog mora, s tim da se napad, u slučaju potrebe, izvrši preko Rumunjske i Bugarske.

bio donio odluku — a da o tom Mussolini nije ništa saznao — da će napasti Sovjetski Savez, a time bi pitanja Sredozemlja, pa i hrvatsko pitanje, dolazili za Berlin u drugi plan. Zbog zamrsene i sve opasnije situacije, knez Pavle je uveo u igru dva tajna emisara: beogradskog advokata i pravnog zastupnika tamošnje talijanske ambasade Vl. Stakića i poznatoga režimskog novinara D. Gregorića. Stakića je predvidio za Rim, dok je Gregorić imao zadatak da sondira teren u Berlinu. Stakićeva se misija sastojala u tome da na licu mjesta provjeri da li službena Italija smatra punovažnim beogradski ugovor iz 1937, što je Ciano Stakiću 11. XI³⁴ odlučno i najspremnije potvrdio. Taj ugovor predstavlja — govorio mu je — bazu talijanske politike i on misli da je snažna i nezavisna Jugoslavija potrebna Italiji. Jugoslaviju treba sačuvati od rata, dodajući i to, da Italija poštuje i traži da se poštuje teritorijalni integritet Jugoslavije. Uvjeravao je Stakića da se Jugoslaveni ne treba da boje Italije, jer su njene ambicije usmjerene na jug Albanije. Rat protiv Grčke jedini je način da Italija zaštiti Jadransko i Jonsko more, a ne želi da okupira Solun ni privremeno ni stalno.

Ciano je zbog nepovoljnog razvoja u Albaniji bio primoran da otputuje u Salzburg i zamoli njemačku pomoć. Razgovarao je s Hitlerom,³⁵ koji je sa zadovoljstvom primio Cianovu izjavu da se talijansko-jugoslavenski odnosi u posljednje vrijeme nisu pogoršali i da ga je Duce ovlastio da potakne jugoslavensku inicijativu u pravcu povjerljivih pregovora. Hitler ga je na to upitao da li Ciano vjeruje da će Duce biti pripravan da s Jugoslavijom sklopi sporazum na ovoj osnovi: jamstvo Osovine za granice Jugoslavije; prepuštanje Soluna Jugoslaviji; demilitarizacija Jadrana od strane Jugoslavije — a Ciano je odgovorio da će Duce takav sporazum prihvatiti. Hitler je na to odvratio: »Ako je tako, onda sam siguran da ćemo Jugoslaviju predobiti za sebe! Grčka će se afera brzo pretvoriti u najveći uspjeh Osovine. Jugoslavija će dobiti Solun, Bugarska izlaz na more, a Italija čitavu ostalu Grčku. Kad izgubi Grčku i kad Egipat bude ugrožen, onda će Velika Britanija praktički biti istjerana s Mediterana.« Poslije toga govorio je o proceduri, kako i na koji način da se privuče Jugoslavija, i izrazio mišljenje da bi bilo dobro da Njemačka započne pregovore s Beogradom, ako uskoro ne dođe do onih povjerljivih dodira između Italije i Jugoslavije o kojima je Ciano nešto natuknuo. No Ciano se ogradio da moraju saznati što Duce o tome misli. U toku kratkog susreta s Hitlerom u Beču 20. XI³⁶ Ciano je izvijestio da je Duce bez rezerve suglasan s Führerovim prijedlozima o Jugoslaviji. Ako se pokaže mogućim da Jugoslaveni surađuju, bit će vrlo lako likvidirati grčki problem za nekoliko tjedana. Dalje, napomenuo je kao sigurno da bi knez-namjesnik zauzeo pozitivan stav u pitanju suradnje. Njegovo će se namjesništvo završiti za osam mjeseci, kada kralj Petar službeno preuzme vođenje državnih poslova; Pavlovi su interesi u Italiji; dio njegova imetka investiran je u Italiji; kupio je vilu u Firenzi i planira da živi u Italiji do kraja života, da bi se posvetio proučavanju umjetnosti. On će, prema tome, sigurno nastojati da spriječi konflikt s Italijom. Još više, emisar koji je s jugoslavenske strane bio poslan u Rim (Stakić) vjero-

³⁴ Dnevnik, 217.

³⁵ Tajni arhivi, 431—434.

³⁶ Bulajić, nav. čl., »Borba«, 26. IX 1961, nastavak 6.

jatno je upućen na njegovu inicijativu, jer M. Antić kao ministar dvora ne bi to učinio bez njegova znanja. Hitler je sa svoje strane istakao da će namjesnik Pavle biti zabilježen kao velik državnik, ako Jugoslavija pod njegovim namjesništvom dobije Solun. Njegov bi ugled mogao tako porasti da bi mogao napustiti svaku pomisao silaska s vlasti. Princeza Olga je poznata kao vrlo ambiciozna žena i sigurno je da bi željela postati jugoslavenska kraljica. Zato Hitler pita, ne bi li bilo dobro podržavati takve aspiracije, a Ciano se s time suglasio.³⁷

Dr Paul O. Schmidt, Hitlerov glavni tumač i načelnik odjela za štampu u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova, napisao je 20. XI pismo D. Gregoriću, direktoru »Vremena«, i upitao ga, kad bi najranije mogao biti u Berlinu, jer ga želi vidjeti sam Ribbentrop.³⁸ Sutra dan je Gregorić posjetio Cvetkovića koji mu je dao ove upute: »...recite v. Ribbentropu da mi ovdje ništa više ne želimo nego da sačuvamo mir i da surađujemo s Njemačkom na privrednom i političkom polju. Mi smo spremni da — kako je rečeno — pristupimo protubritanskom bloku, koji Njemačka sada stvara, ako time dobijemo potrebne garancije za naše granice i naš integritet. A naročito, ako još uzmognemo dobiti i Solun, spremni smo odmah zaključiti sporazum.« Obišao je i Cincar-Markovića, i Cincar-Marković je Gregoriću rekao da bi se rado sastao s Ribbentropom. »Ali, prvo moram znati njegovo stanovište, a onda, ne mogu se sam pozvati. Čim dobijem poziv, eto me tamo!« Gregorić je u razgovoru 23. XI s Ribbentropom doista predložio da se sastanu i Ribbentrop mu je sutra dan odgovorio pozitivno.

Tako je došlo do sastanka Hitler—Cincar-Marković 28. XI u Berghofu³⁹ i Hitler mu je tom prilikom izložio svoje planove o »konsolidaciji« Evrope, izjavivši da se Jugoslaviji pruža prilika da dobije osiguran položaj u Evropi. Predložio je da Jugoslavija zaključi *pakt o nenapadanju* s Italijom i Njemačkom. Cincar-Marković se držao rezervirano i nije se izjašnjavao o suštini problema. Izjavio je da je sve shvatio i da se namjerava odmah vratiti i o svemu obavijestiti kneza-namjesnika. Führer je dodao da je spreman da ponovo primi Cincar-Markovića ili kneza Pavla, a Cincar-Marković mu je odgovorio da će ga preko specijalnog posrednika obavijestiti o daljnjem toku.⁴⁰

Ribbentrop je požurivao v. Heerena da sazna stav jugoslavenske vlade prema Hitlerovu prijedlogu i Heeren je 5. XII⁴¹ izvijestio Berlin da se knez Pavle sastao sa Cvetkovićem, Mačekom, Cincar-Markovićem i ministrom prosvjete A. Korošcem da zajedno razmotre taj prijedlog,⁴² a da mu je Cincar-Marković obećao odgovor za nekoliko dana. Već 7. prosinca javio je Ribbentropu da mu je Cincar-Marković predao memorandum jugoslavenske vlade u kojem ona

³⁷ Vidi Krizman, n. dj., poglavlje: »Solun i knez Pavle« (139—155).

³⁸ D. Gregorić, *So endete Jugoslawien*, Leipzig 1943, 108 i d.

³⁹ Bulajić, n. čl., »Borba«, 27. i 28. IX 1961, nastavak 7 i 8.

⁴⁰ Zanimljivo je da je pri svim tim kontaktima, posjetama i pregovorima bio potpuno mimoiđen jugoslavenski poslanik u Berlinu dr Ivo Andrić.

⁴¹ Bulajić, n. čl., »Borba« od 28. IX 1961, nastavak 8.

⁴² Heeren je već skrenuo pažnju svom ministarstvu da je poredak osoba koje utječu na odluke kneza ovakav: 1) Maček, 2) Antić, 3) Korošec, 4) Cvetković, 5) Cincar-Marković. (BA, I, Nr. 608 od 17. 8.)

predlaže da s Njemačkom i Italijom zaključi pakt o nenapadanju na osnovu beogradskog ugovora od 25. III 1937.

No Hitler je odjednom od Jugoslavije stao tražiti više i Ribbentrop je 22. XII⁴³ uputio Cincar-Markoviću (preko Heerena) slijedeću poruku: Führer i on razmotrili su prijedlog sadržan u memorandumu jugoslavenske vlade od 7. XII da se zaključi pakt o nenapadanju između Njemačke, Italije i Jugoslavije na bazi talijansko-jugoslavenskog ugovora od 1937, ali misle da zaključenje takvog pakta ne bi zadovoljilo zahtjeve za jačanje jugoslavenskih odnosa sa silama Osovine, jer ostavlja još uvijek otvoreno pitanje *pristupa Jugoslavije Trojnom paktu*.

Hitler je stao pripremati nove planove za proljeće (nova direktiva pod šifrom »Pothvat Marita«: plan napada na Grčku iz Bugarske),⁴⁴ ali je stav Jugoslavije — po mišljenju Rima i Berlina — i nadalje ostajao neodređen.⁴⁵

Postavljeni pred novu ponudu Berlina, vladajući su vrhovi u Beogradu predložili, posredstvom Gregorića, sastanak Ribbentropa (a možda i Hitlera) s predsjednikom vlade Cvetkovićem. Tako je 14. II u Berghofu došlo do sastanka Cvetkovića i Cincar-Markovića s Hitlerom. Ribbentrop je o toku i rezultatu tog sastanka ovako izvijestio otpravnika poslova njemačke ambasade u Rimu (s tim da obavijesti Ducea): 1. Jugoslavenska vlada prije svega želi da se uskoro uspostavi mir na Balkanu. Zato će pozdraviti ako se okonča sukob između Italije i Grčke. Ona je, uostalom, svjesna da bi u slučaju engleske intervencije na strani Grčke izgledi za mir bili sve gori. Zbog toga je Jugoslavija spremna da — diplomatskim putem ili pritiskom — učini sve da Englesku u tome spriječi, a ako je potrebno i primora da napusti svoje pozicije u Grčkoj. U tom cilju postavlja se pitanje: da li je moguće pristupiti stvaranju bloka država koji bi sačinjavale Jugoslavija, Bugarska i Turska, da bi zatim govorili s britanskom vladom. Ako bi ti pregovori doživjeli neuspjeh, Jugoslavija bi bila moralno slobodna da optira za Osovinu. Hitler je odgovorio da Njemačka ne može zauzeti stav u pitanju talijansko-grčkog sukoba, nego je za to jedino mjerodavno gledište Italije. Ako Jugoslavija smatra da treba nešto poduzeti u tom pitanju, neka se obrati Rimu. Prema praktičnim izgledima takvog pritiska na Grčku mora ostati skeptičan, jer je intervencijom Engleske na strani Grčke sukob na Balkanu prerastao svoje prvobitno značenje i pojavili se drugi problemi. Njemačka ni u kom slučaju ne može dopustiti da se Britanija još jednom učvrsti ma gdje na kontinentu i ako se gdje god pojavi, bit će napadnuta. Uostalom, kombinacija saveza Jugoslavije s državama kao što je na primjer Turska, koja ima savez s Engleskom, radi vršenja pritiska na tu istu Englesku, nije realna. Štaviše, ako bi teoretski i bila moguća takva zajednica interesa, uvjeren je da Englezi, usprkos takvom diplomatskom pri-

⁴³ Isti izvor kao bilj. 41.

⁴⁴ U njoj, među ostalim, stoji da ima namjeru da u idućim mjesecima formira u južnoj Rumunjskoj grupu jedinica koju bi postepeno povećavali, pa da je s nastupom povoljnih atmosferskih prilika, vjerojatno u ožujku, upute preko Bugarske da zauzme sjevernu obalu Egejskog mora i, u potrebi, čitavu grčku obalu.

⁴⁵ Talijanski ambasador u Berlinu interesirao se kod Weizsäckera 9. I 1941, ima li štogod nova u vezi s Jugoslavijom, a taj mu je odgovorio da razgovor s Jugoslavenima stagnira, no jugoslavenska će vlada vjerojatno živnuti, kad se opće kretanje na Balkanu bude stalo jasnije ocrtavati nego dotad. (BA, I, St. S. Nr. 28 od 9. 1.)

tisku, ne bi odstupili. U svakom slučaju, talijanska bi vlada bila obaviještena o toj zamisli. 2. Führer je, osim toga, upozorio da je jasan stav Jugoslavije prema situaciji na Balkanu u interesu novog poretka u Evropi. Njemačka i Italija su u interesu same Jugoslavije spremne da zaključe ugovor dogovoren s Cincar-Markovićem. Dalje, obje su države voljne da prilikom uređenja novog poretka na Balkanu vode računa o eventualnim jugoslavenskim željama o izlazu na Egejsko more (Solun), pa je zato ovo jedinstvena prilika za Jugoslaviju i njena hitna izjava o solidarnosti sa silama Osovine tj. njen brzi pristup, Trojnom paktu posljednja je šansa za Jugoslaviju. Cvetković i Cincar-Marković su na to izjavili da to žele saopćiti knezu-namjesniku a zatim što brže upoznati njemačku stranu sa stavom Beograda. Možda će u danom slučaju biti potreban još jedan sastanak, i to između kneza-namjesnika i Führera.⁴⁶

Talijanski je otpravnik poslova u Berlinu Guelfo Cosmelli 25. II⁴⁷ posjetio Weizsäckeru i saopćio mu po nalogu vlade da se talijansko-jugoslavenski razgovor nastavlja na taj način što je poznati povjerenik (Stakić) jučer posjetio Ducea. Stakić ga je obavijestio da je knez Pavle za to da zaključi s Italijom ugovor prožet željom da tako proširi postojeći ugovor iz 1937. Ponovo je pri tom podsjetio na već poznate jugoslavenske želje (Solun), no rekao je i to da knez misli da bi se atmosfera morala poboljšati prije nego što se pristupi zaključenju ugovora. Bez toga bi jugoslavensko javno mišljenje, koje stoji pod utjecajem britanske propagande, bilo previše iznenađeno, a isto se može reći i za krugove bliske knezu-namjesniku koji održavaju prisne veze s britanskom kućom. Zbog toga knez moli Ducea da prema Jugoslaviji učini jednu prijateljsku gestu. Ta bi se mogla sastojati u bilo kakvoj prikladnoj javnoj izjavi. Stakić je pokazao da je obaviješten o razgovorima u Berghofu (14. II) i ukazao na važnost planiranog novog ugovora za Italiju, jer bi s njime bile srušene posljednje britanske pozicije na Balkanu. Turska bi se priključila Osovini, a Grčka izgubila volju da i dalje pruža otpor. Natuknuo je da se knez nalazi u teškoj položaju, jer sada mora donijeti odluku za Jugoslaviju, a pri tom je uvjeren da V. Britanija ne može pobijediti u ratu pa je iz toga i povukao spomenute zaključke. Duce je, prema Cosmelliju, odgovorio Stakiću ovako: smatra da je produbljenje ugovora iz 1937. koristan doprinos jasnom opredjeljivanju balkanskih država prema Osovini; on, dakle, uočava prednosti

⁴⁶ BA, I, Nr. 56 od 14. 2. Službena jugoslavenska verzija tih razgovora najbolje proizlazi iz cirkularnog brzojava ministarstva. U njemu Cincar-Marković izvještava da su »rezultati razgovora Cvetkovića i Cincar-Markovića s Hitlerom i Ribbentropom bili slijedeći: a) složili su se, da su jugoslavensko-njemački odnosi zadovoljavajući i da postoje svi uvjeti, da se i u buduće razvijaju u tom pravcu, b) jugoslavenski predstavnici su ukazali na koristi, koje Njemačka ima od održanja mira na Balkanu sada i u buduće, i stoga će voditi politiku u skladu s tim interesima, c) njemački predstavnici obrazložili su prisutnost njemačkih trupa u Rumunjskoj činjenicom, da su Englezi već došli na Balkan preko Grčke, ali Nijemci nisu ipak u političkom i vojnom pogledu postavili nikakve zahtjeve ili uvjete Jugoslaviji, d) njemački predstavnici izrazili su želju, da Jugoslavija dobije u njihovom planu o budućem uređenju Evrope mjesto koje pripada njenoj važnosti i da učestvuje u stvaranju plana, ali nisu podnijeli nikakve izričite zahtjeve u tom pravcu, i e) njemački predstavnici izjavili su, da poštuju nezavisnost, cjelinu i suverenitet Jugoslavije.« (A. Smith Pavelić, Jugoslavija i Trojni pakt — Povodom petnaestogodišnjice, Hrvatska Revija, Buenos Aires 1956, sv. 1, 95.)

⁴⁷ BA, I, St. S. Nr. 129 od 25. 2.

takvog ugovora i ima puno razumijevanje za želje Jugoslavije u pravcu Egejskog mora, samo što ih se ne bi smjelo prerano javno precizirati. S druge strane, Duce je upozorio Pavlova emisara da valja ubrzati svrstavanje Jugoslavije u front osovinskih država, a da taj novi ugovor smatra kao principijelni preduvjet za približavanje Beograda Berlinu kao i svrstavanje Jugoslavije u sistem osovinskih sila pomoću pristupa Jugoslavije Trojnom paktu. Izjavio se spremnim da učini gestu kakvu predlažu, da bi tako pripremili javno mnijenje na taj ugovor, a zatim i pristup Jugoslavije Trojnom paktu. Istakao je najzad podudarnost talijanskih i njemačkih interesa u tom pitanju i na kraju je Stakić izjavio da će se knez, kako se čini, složiti s Mussolinijevim izlaganjima i da će, stoga, ponovo doći u Rim i to zajedno sa službenim jugoslavenskim predstavnikom.

Weizsäcker je 29. II — u skladu s primljenom direktivom od 27. II⁴⁸ — izjavio da razgovori započeti s Jugoslavenima u Berghofu sada dalje teku i da idućih dana očekuju odgovor. Zbog toga njemačka strana misli da bi u toj stvari trebalo jedinstveno postupati, pa zato predlaže Rimu da talijanska vlada — u slučaju da Jugoslaveni iznova dođu u Rim — zasad ne produbljuje razgovor ili im ne stavlja u izgled neka utanačenja, dok nije poznat rezultat pregovora njemačke strane. Berlin će odmah obavijestiti talijansku stranu o daljnjem toku pregovora, a ukoliko bi jugoslavenski pregovarač iznova došao u Rim, predlažu da postupe kao što je naprijed navedeno i da odmah obavijeste Berlin o sadržaju jugoslavenskih saopćenja.⁴⁹

Mussolini se s ovim prijedlogom složio.⁵⁰

Njemački je poslanik u Beogradu 18. II posjetio Cincar-Markovića i tom prilikom saznao da knez-namjesnik nije još donio nikakvu odluku o Hitlerovim prijedlozima. Heeren je tu vijest telegramom⁵¹ dostavio Berlinu, navodeći da je knez — premda datum puta još nije utvrđen — spreman da otputuje na sastanak. Heeren je o tome izmijenio s Berlinom više telegrama; 25. II⁵² je javio da je Pavle pristao na Führerov prijedlog o sastanku u Berghofu, a 1. III⁵³ izvijestio da »specijalni kurir« (šifra za kneza) s pratnjom stiže ugovorenog dana na granični prijelaz kod Jezerskog u 10.30 časova po njemačkom vremenu automobilom.

Tako je 4. III u Berghofu došlo do sastanka Hitler—knez Pavle,⁵⁴ i sam razgovor je trajao gotovo pet sati. Izlažući opću situaciju i njemačke pobjede na Zapadu u protekloj godini, Hitler je prešao na V. Britaniju i ustvrdio da je ona već u stvari pobijedena, iako će rat s njom potrajati još neko vrijeme. Danas se ona ne može nigdje Njemačkoj suprotstaviti. »Nama je stalo — govorio je Hitler — da stvorimo jedinstven blok zemalja u Evropi protiv plutokratije i boljševizma.⁵⁵ Jugoslavija je za Berlin od velike važnosti. Njoj ne-

⁴⁸ BA, I, Nr. 108 od 27. 2.

⁴⁹ Zabilješka v. Weizsäckera Nr. 133 (BA, I).

⁵⁰ Zabilješka v. Woermanna od 3. III 1941. (U. St. S. Pol. Nr. 169, BA, I).

⁵¹ Hoptner, n. dj., str. 211.

⁵² BA, I, Nr. 159 od 25. 2.

⁵³ V. B. Popović, Trojni pakt i martovski događaji 1941, »Politika«, 5. III 1961, nastavak 10.

⁵⁴ Isto, nastavak 10 i 11.

⁵⁵ Knez Pavle je nesumnjivo bio odlučno antikomunistički i antiboljševički orijentiran (nastavljajući Aleksandrovu tradiciju), zato i Hitler ističe svoj antiboljševizam.

sumnjivo pripada vodeća uloga na Balkanu, ukoliko se navreme opredeli za novi poredak. Postalom, danas ne postoji nikakva druga mogućnost u Evropi. Gotovo sve evropske države prihvatile su novi poredak pod vodstvom Osovine. Engleska se nigde više ne može održati na kontinentu, iako stvara svoje baze i aerodrome u Grčkoj. Nemačka nema nikakvih teritorijalnih aspiracija na Balkanu, niti zahteva prema Jugoslaviji. Mi jedino želimo da na Jugoistoku vlada mir, red i da povećamo privrednu razmenu s ovim područjima, a naročito sa Jugoslavijom. Zato bi Nemačka toplo pozdravila ako bi Jugoslavija već jednom izvela svoju politiku na čistinu i našla svoj put u savezništvu s Osovino. Ako bi Jugoslavija pristupila Trojnom paktu, ona bi se obezbedila od svih eventualnosti. U ličnom interesu Jugoslavije je da pristupi novom poretku, jer bi na taj način dobila Nemačku za partnera i garantije za njene današnje i buduće teritorije. Nemačka i Osovina grade novu Evropu. Preostale zemlje, među kojima se nalazi i Jugoslavija, moraju sada da zauzmu jasan stav prema tom novom poretku. Engleska nema više šta da traži u Evropi. Jugoslaviji se pruža jedinstvena prilika da konačno odredi svoj stav i da obezbedi svoju budućnost. Nemačka će joj u tom slučaju dati garantije za njen teritorijalni integritet. A pošto je slom Grčke danas samo pitanje dana, Jugoslavija bi mogla obezbediti svoj izlazak na Jegejsko more i dobiti Solun. Grčka neće moći da održi svoje pozicije oko Soluna. Ona više neće postojati kao država. A nemačke divizije povući će se jednoga dana sa Balkana. Ako Jugoslavija ne pristupi Trojnom paktu i svojim držanjem blagovremeno ne obezbedi svoj zahtev, postoji opasnost da se neka treća sila ispreči na jugoslovenskom putu za Solun i Jegej.« Knez je odgovorio Hitleru da mu njegovi zahtjevi teško padaju. Misli da je najbolje, ako Jugoslavija ostane i nadalje neutralna. Da Jugoslaviju uključi u Trojni pakt, sprečava ga grčko porijeklo supruge (Olge), njegove simpatije za Englesku i osobni stav prema Italiji. »Ja nikako ne mogu — ustvrdio je knez — da pružim ruku Mussoliniju koji je ubio mog brata Aleksandra i koji i sada šalje terorističke bande u Hrvatsku. Zato ne mogu još doneti odluku. Ipak ću produžiti započete razgovore s vašom i italijanskom vladom. To će biti moj dalji korak u vezi s vašim zahtevima.« — Međutim, Hitler nije popuštao, jer je zbog operacija koje su predstojale (Grčka pa Sovjetski Savez) htio imati na Balkanu jasnu situaciju. Zato je inzistirao na tome da se Jugoslavija otvoreno izjasni. Na prigovore kneza da Jugoslaveni neće nikada prihvatiti one odredbe kojima se Osovini odobrava da upotrijebi državni teritorij za vojne svrhe, odgovorio je da je to manje važno, da će izbaciti vojne odredbe i da od Jugoslavije uopće neće tražiti da dopusti prijelaz njemačkih snaga preko njenog teritorija. Na kraju je knez izjavio da je odluka tako dalekosežna da se mora u Beogradu posavjetovati sa savjetnicima i vladom.⁵⁶

⁵⁶ Prema tome, ne stoji verzija, u našoj publicistici proširena, da je knez Pavle već u toku razgovora s Hitlerom 4. III dao pristanak na pristup Jugoslavije.

Knez se 5. III neodlučan vratio u Beograd⁵⁷ i za 6. III sazvaó sjednicu Krunskog savjeta, kojoj su prisustvovali tri namjesnika (Pavle, R. Stanković i I. Perović), predsjednik vlade Cvetković, potpredsjednik dr Maček, ministar vojni general P. Pešić, ministar F. Kulovec i ministar dvora M. Antić.

Knez je, prvo, izvijestio prisutne o toku razgovora s Hitlerom i saopćio da Hitler zahtijeva da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. Zatim je Cincar-Marković izložio vanjskopolitičku situaciju i probleme u vezi s pristupom Trojnom paktu, a poslije njega je ministar vojni, u najtamnijim bojama, prikazao vojne elemente situacije. Iz diskusije je jasno proizlazio zaključak da u principu treba pristupiti paktu i na kraju su se svi članovi Krunskog vijeća pojedinačnim glasanjem izjasnili za pristup, s tim da se još pregovara o modalitetima i ograničenjima. Bilo je zaključeno da se zaključci vijećanja zadrže u najvećoj tajnosti, a Cincar-Marković je bio zadužen da stilizira donesene zaključke o ograničenjima koja će se od Berlina tražiti.

Cincar-Marković je sutradan pozvao u ministarstvo v. Heerena⁵⁸ i povjerio mu da je savjetovanje Krunskog vijeća pokazalo da je pitanje pristupa Trojnom paktu vrlo ozbiljno, a s obzirom na javno mnijenje vrlo teško. Pri tom je došla do izražaja velika uznemirenost zbog revizionističkih manifestacija u Bugarskoj i neprijateljskog pisanja bugarske štampe. Rezultat savjetovanja je taj da ministar vanjskih poslova — prije nego što se donese konačan zaključak — preko poslanika razjasni slijedeće pitanje: da li bi Jugoslavija mogla u slučaju pristupa Trojnom paktu dobiti pismenu izjavu Njemačke i Italije o tome, da će se 1) poštovati suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije; 2) da se od Jugoslavije neće tražiti nikakva vojna pomoć a ni prolaz ni transport trupa za vrijeme rata; 3) da će se prilikom stvaranja novog poretka u Evropi uzeti u obzir interesi Jugoslavije za slobodan izlaz na Egejsko more preko Soluna. Cincar-Marković je još napomenuo da i on osobno kao i predsjednik vlade znaju da već postoji suglasnost Berlina u svim tim pitanjima. Tako isto je Pavle izvijestio da mu je Ribbentrop ponudio pismene garancije. Da bi raščistili situaciju, Cincar-Marković molí još jednom precizan odgovor vlade Reicha na postavljeno pitanje, čija bi potvrda mnogo olakšala vladi da povede željenu politiku.

Ribbentrop je telegramom istog dana⁵⁹ skrenuo pažnju Heerenu, da se knez Pavle — sudeći po općem utisku koji proizlazi iz njegova razgovora s Führerom i izjava poslaniku v. Dornbergu pri povratku — stao kolebati u svom otklanjanju i da bi se on možda, u novom razgovoru, najzad probio do

⁵⁷ »Knez Pavle je već slijedećeg dana otputovao iz Beograda, i sastao se, 4. ožujka, s Hitlerom i Ribbentropom u Berchtesgadenu. Njihov razgovor trajao je više od pet sati i, izgleda, da se vodio u manje više istom smislu, kao i onaj s Cvetkovićem i Cincar-Markovićem, samo što je Hitler bio žešći i odlučniji u svojim nastupima i zahtjevima. To je razlogom, da je Knez po povratku u zemlju bio vrlo potišten i smeten. Na prolasku kroz Zagreb rekao je banu Ivanu Šubašiću, da ga je Hitler »masirao« nekoliko sati i da sa sastanka nosi potpuno neodređene utiske, jer ne zna, šta Njemačka zapravo traži od Jugoslavije: da li prijateljstvo ili rat s njenim raspadom. Šubašić je iz riječi Kneževih stekao uvjerenje, da je Knez pristao na potpis Pakta, i u tom smislu je izvijestio i Mačeka.« (Smith Pavelić, n. dj., 96.)

⁵⁸ BA, I, Nr. 203 od 7. 3.

⁵⁹ BA, I, Nr. 152 od 7. 3.

odluke da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. Budući da ga poznaje već dugo vremena, nosi se mišlju, ne bi li trebalo da knezu predloži još jedan razgovor, i to na Bledu u toku idućeg tjedna. Moli dakle poslanika da mu javi telegrafski što o tome misli i da zasad ne razgovara s jugoslavenskim ličnostima o toj ideji. Nadalje ga moli da razvoj u Beogradu pažljivo prati i da o njemu, također telegrafski, šalje izvještaje.

Međutim, ni druga strana nije mirovala. Diplomatski predstavnici V. Britanije i Sjedinjenih Država u Beogradu, Ronald Ian Campbell i Arthur Bliss Lane, upotrebljavali su svako raspoloživo sredstvo da kneza i druge primoraju da jugoslavenska vlada otkloni Hitlerove prijedloge. U dugom i otvorenom razgovoru s američkim diplomatom⁶⁰ Pavle je priznao da se još koleba, a Lane je iskoristio priliku i uporno ispitivao, uvjeravao i preklinjao. Sam britanski ministar vanjskih poslova A. Eden doputovao je u Atenu, predloživši prethodno Pavlu da se tajno sastanu na otoku Cipru, a kad je to Pavle otklonio, poslao mu je (7. III) posredstvom poslanika Campbella pismenu poruku, u kojoj traži da Jugoslavija, u najmanju ruku, zadrži potpunu slobodu akcije. Čim je tu poruku primio, knez je naredio gen. Pešiću da uputi u Grčku generalštabnog oficira koji će grčkim i britanskim komandantima izložiti namjere jugoslavenskog generalštaba, pa je ta zadaća povjerena majoru Milišlavu Perišiću.⁶¹ Intervenirali su britanski premijer Winston Churchill i predsjednik SAD F. D. Roosevelt; Eden je uputio u Beograd svog poslanika u Kairu Terence Shone-a (nekadašnjeg savjetnika britanskog poslanstva u Beogradu) s posebnom porukom za kneza, itd., ali od svega toga nije bilo rezultata.⁶² Bilo je održano još nekoliko sastanaka Krunskog vijeća (10, 14. i 20. III), a pošto su sa Cincar-Markovićem u toku 19. ožujka bili utvrđeni svi detalji i potrebni instrumenti za potpis ugovora, što su Ribbentrop i Heeren od 9. do 19. III telegrafski i telefonski utanačili, bio je postignut sporazum o konačnoj redakciji instrumenata za pristup. Zato je na sastanku Krunskog vijeća 20. marta bila donesena jednoglasna odluka da se pristupi Trojnom paktu. Cvetković je još isti dan sazvao u 21 sat sjednicu vlade s jednom jedinom tačkom dnevnog reda: pristup Trojnom paktu. Na sjednici su se trojica ministara (S. Budisavljević, B. Čubrilović i N. Konstantinović) usprotivila pristupu, a kad ih preostali dio nije u tome podržao, predali su ostavke (Konstantinović je svoju sutradan, na nagovor kneza, povukao). Cvetković je na brzinu popunio vladu (D. Ikonić i Č. Nikitović) i knez Pavle je 23. III u noći presjekao sve raspre, naredivši Cvetkoviću neka Heerena izvijesti da će sutra on (Cvetković) sa Cincar Markovićem otputovati u Beč. Opunomoćenici su sutradan doista i otputovali i u toku ceremonije u bečkom dvorcu Belvedere 25. ožujka — pred predstavnicima Njemačke, Italije, Japana i satelitskih država Mađarske, Rumunjske, Slovačke i Bugarske — u ime Jugoslavije potpisali instrumente o pristupu Trojnom paktu.

⁶⁰ Hoptner, n. dj., 222.

⁶¹ Vidi zapisnik o tim konferencijama u Ateni kod Smith Pavelića (n. dj., 88—91), a i izvještaj M. Perišića kod F. Čulinovića (Slom stare Jugoslavije, Zagreb 1958, 128, bilj. 116).

⁶² Vidi Hoptner, n. dj., str. 226 i dalje.

3. Koristeći se velikim nezadovoljstvom zbog tog pristupa, vojni je puč u Beogradu — izveden u noći i praskozorje 27. III — bio odmah okrunjen uspjehom.⁶³ Doveo je na vlast novu vladu pod predsjedništvom gen. Dušana Simovića, s drom Momčilom Ninčićem kao ministrom vanjskih poslova. Heeren je odmah izjutra⁶⁴ ovako obavijestio Berlin o izvršenom državnom udaru: vojska je u protekloj noći zaposjela četvrt u kojoj se nalaze ministarstva; jutros u 7.30 je na radiju pročitana proklamacija kralja Petra, u kojoj izjavljuje da stupa na prijesto i da imenuje Simovića za šefa vlade, a stanovništvo se u njoj poziva da ostane mirno. U gradu se održavaju veće manifestacije za kralja i vojsku koje su istodobno uperene protiv pristupa Trojnom paktu. Kruže glasine — javlja na kraju — da su članovi Cvetkovićeve vlade uhapšeni.

U drugom je telegramu⁶⁵ javio da ga je — umjesto Simovića — primio novi ministar vanjskih poslova. Ninčić mu je tom prilikom rekao da je do prevrata došlo zbog neznatne podrške koju su knez Pavle i Cvetkovićeve vlada imali u srpskom narodu. Njegova (Ninčićeva) osoba jamči da će se produžiti politika suradnje sa silama Osovine, a naročito s Njemačkom. To će doći do izražaja i u deklaraciji vlade, koju treba očekivati istog dana oko podne nakon zaprisegnuća članova Simovićeve kabineta. U novoj su vladi zastupljene sve srpske stranke, tako da će vlada imati za sobom čitav narod. Na Heerenovo pitanje, kako će se nova vlada odnositi prema Trojnom paktu, Ninčić je izjavio da o tome još ne može ništa reći. On će se osobno zauzimati da se preuzete obaveze i izvršuju. Heeren ga je upozorio na svu ozbiljnost položaja i nije ostavio nikakve sumnje u pogledu posljedica koje bi morale izazvati promjena kursa jugoslavenske vanjske politike ili samo ozbiljniji incidenti upereni protiv njemačkih građana ili Volksdeutschera. Ninčić mu je odgovorio da je potpuno svjestan položaja i izjavio da su toga svjesni i mjerodavni članovi novog kabineta. Vlada je izdala uputstva policiji da se vanjskopolitičke demonstracije ili čak akcije protiv Trojnog pakta spriječe svim sredstvima. Prevrat treba nesumnjivo pripisati nepopularnosti kneza-namjesnika i Cvetkovićeve vlade u vojsci, ali je izbio — po mišljenju poslanika — zbog žestoke reakcije srpskih šovinističkih krugova protiv pristupa Trojnom paktu. Nova će vlada, vjerojatno, pokušavati da održi prijateljske odnose s Osovinom, ali će uz to nastojati da se po mogućnosti vrati na politiku neutralnosti.

Nastavljajući niz svojih telegrama tog dana, Heeren je dalje izvijestio Berlin⁶⁶ da sastav vlade gen. Simovića jamči da će uživati podršku i u srpskim krugovima. Vlada će imati dovoljno snage da drži jedan vanjskopolitički kurs i onda ako je i nepopularan. Zato bi sporazum s takvom vladom mogao stvoriti jasnu situaciju. Osoba ministra vanjskih poslova i suradnja hrvatskog krila (Maček) predstavljaju jamstvo da će ostati osnovna tendencija: izbjeći sukob s Osovinom dok s druge strane — budući da su srpski članovi vlade nesum-

⁶³ Vidi opširnije: Velimir Terzić, Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, Titograd 1963, 127 i dalje. — Zanimljivo je da je Heeren u brzojavu br. 778 od 25. X 1940(!) predviđao ozbiljnu mogućnost da vojni krugovi izvrše u Beogradu državni udar, smijene kneza Pavla, dovedu mladog kralja Petra, itd. (BA, I).

⁶⁴ BA, I, Nr. 270 od 27. 3.

⁶⁵ BA, I, Nr. 273 od 27. 3.

⁶⁶ BA, I, Nr. 275 od 27. 3.

njivo principijelno protiv pristupa Trojnom paktu — treba u najmanju ruku računati s tendencijom u pravcu slabljenja veze s Osovinom.

Heeren je otposlao iz Beograda i telegram predstavnika Gestapa Hübnera (s napomenom: za Gestapo)⁶⁷ i u njemu stoji da četnici stavljaju znak križa na stanove Nijemaca; da je njemački turistički biro u Beogradu potpuno razbijen a zastava spaljena; da je ista sudbina zadesila i talijanski turistički ured i da se Nijemce upozorava da tu noć (od 27. na 28. III) ne provedu u stanu. Ako ne primi protivno naređenje, Hübner će u 23 sata pristupiti spaljivanju spisa.

Novi brzopuz Heerena toga istog dana⁶⁸ sadrži tri tačke: u prvoj spominje da je u 18 sati posjetio ministra vanjskih poslova i uložio najoštrije protest zbog ispada u turističkom uredu. Ninčić mu je izjavio da je od vlade ovlašten da mu zbog toga izrazi najdublje žaljenje. Odgovorni žandarmerijski general već je otpušten. Pozvao je odmah ministra unutrašnjih poslova (S. Budisavljević), koji je Heerenu obećao najstrožu istragu i kažnjavanje krivaca, a izjavio je da može na temelju već dosad poduzetih koraka preuzeti i garanciju da se ni u Beogradu ni u unutrašnjosti neće nikome nanijeti nikakva šteta. Poslanik je ponovo ukazao na to da bi ozbiljni incidenti mogli izazvati nedogledne posljedice i zatražio da se sastane s predsjednikom vlade koga dosad nije mogao vidjeti. Ninčić mu je obećao da će nastojati da ga Simović primi, ako je ikako moguće, još iste večeri. U drugoj tački Heeren navodi da mu je Ninčić najavio za sutra deklaraciju vlade, koja se upravo sastavlja. Stekao je — nadalje — najbolji utisak o stavu i orijentaciji kolega u vladi, koji su se svi izjasnili za usku suradnju s Njemačkom. Nitko nije ni spomenuo ideju da se Trojni pakt otkáže. U trećoj obavještava Berlin da je čitavo uže područje grada još večeras osigurano vojskom, a da mjestimično izbijaju demonstracije pretežno patriotskog karaktera. Poslanik je odredio da u zgradi poslanstva mogu noćiti oni njemački građani koji se u svojim stanovima ne osjećaju dovoljno sigurni.

Primivši prve vijesti o državnom udaru u Beogradu, Hitler je održao ratno vijeće i objavio mu svoju odluku da se Jugoslaviju raskomada i vojno i kao državna tvorevina, s tim da se Beogradu ne upute nikakvi upiti ili ultimatum; da se susjedne države zainteresiraju da pri tom sudjeluju, a da se vojna pomoć protiv Jugoslavije zatraži od Italije, Mađarske i donekle Bugarske, dok bi Rumunjskoj pripala, uglavnom, zadaća zaštite prema Rusiji.⁶⁹

I Heeren je u toku noći (27/28. III) poslao telegram⁷⁰ i u njemu javio sadržaj svog razgovora s predsjednikom vlade Simovićem. Taj ga je primio

⁶⁷ BA, I, Nr. 278 od 27. 3.

⁶⁸ BA, II, Nr. 282 od 27. 3.

⁶⁹ Krizman, n. dj., 76 i dalje. — Postoji zabilješka o njemačkim namjerama za kasnije organiziranje uprave na jugoslavenskom prostoru. U njoj stoji da je Führer dao ove direktive u tom pogledu: 1) Nekadašnji austrijski dijelovi teritorija s kojima graniče »gau« Koroška i Štajerska pripojit će se — u veličini koju treba tek odrediti — tim gauima a time i državnom teritoriju Reicha; 2) Hrvatska će postati autonomna država pod (vjerojatno) mađarskim utjecajem []; 3) obalni pojas na sjeverozapadu Jugoslavije, Dalmacija i Crna Gora pripast će Italiji; 4) Makedonija će pripasti Bugarskoj; 5) nekoć mađarski dio, sve do Dunava, koji graniči s Mađarskom pripast će ovoj; 6) jedino se za Staru Srbiju (bez Makedonije) predbježno predviđa da postane područje pod njemačkom vojnom upravom (BA, II).

⁷⁰ BA, II, Nr. 283 od 27. 3.

u 21 sat, dok je zasjedavao ministarski savjet. Odmah mu je izrazio žaljenje zbog incidenta koji su se dogodili a koji se više ni u kojem slučaju neće ponoviti. Prevrat ima unutrašnjopolitičke razloge, jer knez Pavle nije znao da se okruži ličnostima s ugledom u narodu. On sam (Simović) bio je uvijek prijatelj Njemačke i ponosi se poznanstvom s maršalom Reicha i generalfeldmaršalom Milchom, kojima moli da se izruče njegovi pozdravi. Brinut će se da se situacija u unutrašnjosti u najkraće vrijeme potpuno smiri.

Njemački generalni konzul u Zagrebu K. Freund javio je 27. III u Berlin⁷¹ da je knez-namjesnik konferirao u Zagrebu s Mačekom, banom i komandantom armijske oblasti; da je situacija još nejasna; da su prema posljednjoj vijesti hrvatski resorni ministri ostali u kabinetu,⁷² a da je Mačkov ulazak u vladu još u pitanju. U podne je knez otputovao u pratnji bana Šubašića u Beograd, dok je Zagreb miran a, čini se, i ostala Hrvatska. Stanovništvo je raspoloženo protiv Beograda, a željeznicu, poštu i radio zaposjela je vojska; telegrafski je promet, kako unutrašnji tako i s inozemstvom, obustavljen, zagrebačka je radiostanica dosad bez vijesti, dok beogradska emitira vijesti o srpskom oduševljenju zbog proklamacije kralja, itd., itd. Hrvatski nacionalist Kvaternik (Slavko), bivši austrijski generalštabni oficir, zamolio ga je pismeno da se »nacionalističkom hrvatskom stranačkom pokretu« dostavi da vladu Reicha privole na ulazak trupa u cilju zaštite hrvatskog stanovništva. Prema izjavi potpredsjednika Hrvatske seljačke stranke Augusta Košutića, Seljačka stranka želi da svoj stav prema novoj vladi učini zavisnim od držanja Njemačke.⁷³

Sutradan je Heeren brzojavio ministarstvu⁷⁴ da su ga na jednom mjestu dočekali s poklicima neodobravanja (»Ua Rufe«), i to u većem broju. Zbog toga je odmah otišao u ministarstvo da se žali zbog nedovoljnoga policijskog osiguranja, a zatim se u poslanstvu pojavio državni sekretar ministarstva vanjskih poslova da mu u ime predsjednika vlade i svih ministara izrazi žaljenje. Pri tom je i obećao da će odgovorni policijski organi biti kažnjeni.

Odgovarajući na prednji Heerenov telegram, šef političkog odjela ministarstva Rintelen mu je osobno javio⁷⁵ da ga Ribbentrop moli — u skladu s instrukcijom da mora ostati potpuno povučen — da više ne sudjeluje pri službenim priredbama; da se u danom slučaju ispriča bolešću i da ne šalje zastupnika. Odašiljanje zastupnika dopušteno je samo ako ga vlada u Beogradu zamoli da primi kakvo službeno saopćenje, a on sam ne može tome udovoljiti zbog fiktivne bolesti.

U zabilješki službenika ministarstva vanjskih poslova u Berlinu Heinburga od 28. III⁷⁶ stoji da ga je posjetio ing. M. Dörfler iz Beča, koji se bavi u Jugoslaviji istraživanjem zaliha ugljena i bauksita, pa je tako dobro poznat s dr Mačekom i ministrom I. Andresom, a i knez Pavle ga je primio i s njim dulje razgovarao. Dörfler je 28. III izjutra razgovarao s Mačekom o najnovijim događajima u Jugoslaviji i došao je u Berlin da izruči Mačkovu molbu da mu u

⁷¹ BA, II, Nr. 18 od 27. 3.

⁷² To su bili J. Šutej, I. Andres, J. Torbar i B. Smoljan.

⁷³ Krizman, Pavelićev dolazak u Zagreb 1941. godine, 155—156.

⁷⁴ BA, II, Nr. 299 od 28. 3.

⁷⁵ BA, II, Nr. 374 od 29. 3.

⁷⁶ BA, II.

Zagreb prenese informacije od strane njemačke vlade, po kojima bi se mogao ravnati pri zauzimanju konačnog stava prema beogradskim događajima. Dörfler je pri tom saopćio da su Mačeka beogradski događaji potpuno zatekli; da ga je ban Šubašić, koji u tom času boravi u Beogradu, telefonski informirao o situaciji i o tome da su predviđeni: Šutej za ministra financija, Andres za ministra trgovine i industrije, Torbar za ministra pošta i Smoljan za ministra bez resora. Nitko od njih nije pristao na imenovanje, kao što ni on sam nije još dao svoju suglasnost. Hrvatski ministri primili su svoja imenovanja još dok su bili zatvoreni u vojnom ministarstvu, dok se Maček u to vrijeme nalazio u Zagrebu. Dalje, da je Maček uvjeren da će se oba slovenska ministra (Kulovec i Krek), s kojima se jednako postupalo kao i s Hrvatima, pridružiti postupku Hrvata. Maček računa da bi pod sadašnjim prilikama moglo doći do ratnog sukoba. U tom slučaju misli da ne bi trebalo napredovati preko Hrvatske, koja bi zbog toga znatno trpjela, nego u pravcu Drine. Hrvati i Slovenci jednako su protivni tome da talijanske trupe uđu u Jugoslaviju. U tom otklanjanju Talijana, Hrvati i Slovenci čak su složni sa Srbima. Maček bi mirni razvoj uvelike pretpostavio rješenju s oružjem u ruci. U tom bi se slučaju moglo pristupiti demobilizaciji i izvanredno potrebnom održavanju poljoprivrede i trgovine. Maček vjeruje da će sadašnji kabinet za nekoliko tjedana završiti svoj vijek. Ako u nj uđe s hrvatskim ministrima, mogu oni pripomoći da vlada »odumrek«. Maček bi, prirodno, u tom slučaju učinio izričitu rezervu u pogledu obaveze vlade na priznanje pristupa Jugoslavije Trojnom paktu. Ukoliko Hrvati ne sudjeluju u njoj, ne može se uopće — po Mačekovu mišljenju — sastaviti redovna vlada. Tada bi se moralo računati da za Hrvate ponovo nastaje stanje, slično onom prije zaključenja sporazuma. — Ing. Dörfler namjerava — stoji na kraju — da 30. III u 8 sati avionom otputuje u Beč. Tamo ga se može dobiti na telefon A 57556 između 14 i 15 sati, ako bi Mačeku trebalo dostaviti kakvu poruku, a sutra će u toku podneva iz Beča otputovati u Jugoslaviju da Mačeka obavijesti o svom putu.

Simović je 29. III navečer primio talijanskog poslanika G. Mamellija, i Heeren je odmah telefonski izvijestio ministarstvo u Berlinu⁷⁷ da mu je Mamelli ovako prikazao tok svog razgovora: Simović je izrazio svoje lično mišljenje da Jugoslavija ne smije ni pod koju cijenu dopustiti da bude opkoljena i tako prisiljena da kapitulira. Ako bi zona Soluna bila zauzeta po njemačkim trupama, Jugoslavija bi bila primorana da nađe zraka u pravcu Albanije. Na primjedbu talijanskog poslanika da takvo stanovništvo neizbježno vodi u rat, Simović je ostao kod svoga.

Gornje stanovište predsjednika vlade — javljao je Heeren u novom telegramu, namijenjenom Ribbentropu⁷⁸ — dijele u najboljem slučaju pojedini srpski članovi vlade, a sigurno ga otklanjaju Hrvati, Slovenci i muslimani. Ono odgovara često zastupanom mišljenju u (srpskim) oficirskim krugovima da Jugoslavija mora okupacijom Soluna, u slučaju potrebe, vlastitom akcijom preduhitriti Nijemce da ne zaposjednu Solun. Dalje, saznaje iz pouzdanog izvora da se većina ministara izjasnila za bezuvjetno priznanje izvršenog pri-

⁷⁷ BA, I, Nr. 311 od 29. 3.

⁷⁸ BA, I, Nr. 315 od 30. 3.

stupa Trojnom paktu i da se zalaže za lojalno ispunjenje preuzetih obaveza. Srpski član vlade dostavio mu je preko posrednika da bi se rado pristalo na to da se odašiljanjem ministra vanjskih poslova u Njemačku pokuša raščistiti situacija. Sam ministar vanjskih poslova molio je da ga posjeti u ministarstvu u nedjelju 30. III u 11 sati.

U zakazano ga je vrijeme Ninčić u nedjelju⁷⁹ primio i saopćio da mu može u ime vlade izjaviti da sadašnja kraljevska vlada ostaje vjerna principu poštivanja zaključenih međudržavnih ugovora, među koje spada i protokol potpisan u Beču 25. III; da će ona najodlučnije nastojati da je ne uvuku u sadašnji sukob i da će glavnu brigu posvetiti održavanju dobrih i prijateljskih odnosa sa susjednim Reichom i Italijom. Kraljevska se vlada osobito zanima za način primjene spomenutog protokola, pri čemu vodi računa o očuvanju svih bitnih jugoslavenskih državnih i narodnih interesa. Ninčić mu je dalje rekao da se raduje što je osobno postigao svoj prvi cilj, naime priznanje izvršenog pristupa Trojnom paktu od strane nove vlade. Uskoro će vlada moći da mnogo bolje osigura trajanje i pouzdanost započete politike istinskog prijateljstva, nego što je to stara vlada ikada mogla. Heeren je odvratio Ninčiću da može njegovu izjavu uzeti samo na znanje i zamolio ga je za obavještenje, kako se ta izjava može dovesti u sklad s jučerašnjim izjavama predsjednika vlade talijanskom poslaniku. Ninčić, koji — po mišljenju Heerena — nije o tome imao pojma, vidljivo se preplašio i uvjeravao poslanika da Simović nije niukoliko govorio u ime vlade.

Ribbentrop je 30. III⁸⁰ pozvao Heerena da smjesta dođe u Berlin radi referiranja. Nakon odlaska poslanika — naređivao je šef njemačke diplomacije — otpravnik će poslova, savjetnik poslanstva dr Feine, ostati potpuno povučen, i ako bi tamošnja (beogradska) vlada željela da saopći poslanstvu (Berlinu), Feine će poslati jednog od nižih službenika poslanstva da primi saopćenje i da se samo na to ograniči da saopćenje primi na znanje a da se sa svoje strane o njemu ne izjašnjava.

Povodom Ninčićeva saopćenja (izjava vlade o priznavanju pristupa Trojnom paktu) učinjenog talijanskom i njemačkom poslaniku u Beogradu 30. III, Ribbentrop je telefonski razgovarao s Anfusom⁸¹ i rekao mu da Njemačka neće na tu izjavu odgovoriti i niti će je publicirati; vrijednost izjave može se mjeriti, ako je usporede s poznatim odgovorom jugoslavenskog ministra-predsjednika talijanskom poslaniku u Beogradu; stanovište Berlina ostaje ono isto, kako je izloženo u pismu Führera Duceu;⁸² Berlin raspolaže s novim vijestima o počinjenom nasilju nad Nijemcima, pri čemu je navodno 11 Nijemaca ubijeno; Berlin prati razvoj situacije najpomnije i Heeren je pozvan u Berlin na referat; čim bi nastupilo što novo, Ribbentrop će smjesta obavijestiti Ciana odn. Ducea.

⁷⁹ BA, I, Nr. 317 od 30. 3.

⁸⁰ BA, II, Nr. 389 od 30. 3.

⁸¹ Vjerojatnije s Anfusom, a ne Cianom koji je bio mobiliziran, iako se u dokumentu navodi Ciano!

⁸² Vidi »Tajna pisma Hitler-Musollini (1940—1943)«, Zagreb 1953, 47—49. U njemu Hitler javlja da je naredio sve potrebno, kako bi se uzmogao s potrebnim vojnim sredstvima suprotstaviti razvoju (u Jugoslaviji) u pravcu krize.

Simović je, čini se, 31. III izjavio talijanskom poslaniku želju jugoslaven-ske vlade da potpredsjednik vlade Sl. Jovanović sutra, 1. aprila, otputuje u Rim avionom. Tu je ponudu Mamelli još iste večeri saopćio Rimu, koji ju je najprije primio a nekoliko sati kasnije otklonio.

Njemački generalni konzul u Zagrebu javio je 1. IV u Berlin⁸³ da je služ-benik konzulata obavijestio Mačeka u smislu primljenih uputa, a Maček mu je rekao da je u Beograd otposlani potpredsjednik Seljačke stranke (Košutić) po-stavio beogradskoj vladi ove uvjete: priznanje pristupa Trojnom paktu i pro-vođenje u duhu pakta; imenovanje dvojice namjesnika pored kralja, od kojih jedan Hrvat; ostavka ministra vojnog (Ilića) i eliminiranje utjecaja vojske iz politike. Maček drži da taktički nije svrsishodno povlačenje i ostavka mini-stara-Hrvata. Principijelno, pri današnjoj situaciji osobno ne bi ulazio u vladu. Ući će u nju, ako se na taj način može rat izbjeći. Maček je dalje obećao najve-ću diskreciju o primljenom savjetu Berlina,⁸⁴ a kao vezu označio je Košutića. S Dörflerom — javlja Freund — nema (konzul) još veze.⁸⁵

Načelnik Rintelen je javio Freundu⁸⁶ da još u toku dana (1. IV) polaze avi-onom u Zagreb Malettke u ime Rosenbergova štaba i dr Edmund Veesenmayer kao opunomoćenik Ribbentropa radi uspostavljanja veze s hrvatskim prvacima. Naglasio je da su ovlašćeni da s njima pregovaraju u smislu primljenih uputstva.

Freund je 2. IV telegrafski izvijestio Berlin⁸⁷ da je Maček — kao rezultat razgovora vođenih toga dana — saopćio posredniku da Košutić putuje u Beo-grad da bi dobio garanciju za prihvrat postavljenih uvjeta kojima je dodao i zahtjev da se Njemačkoj pruži zadovoljština. Pozdravni telegram Simovića upućen Göringu dokazuje da ondje (u Beogradu) postoji sklonost popuštanju. Pošto prihvate njegove uvjete, otputovat će u Beograd. Misli da će ondje bolje služiti i interesima njemačkog Reicha. Posjeduje još neograničeno povjerenje hrvatskih seljaka i, čak, misli da uživa kod srpskih seljaka više povjerenja nego mnogi srpski ministar. Namjerava da zatim u ime vlade otputuje u Berlin. Ako bi sada putovao u Berlin, bio bi to otvoreni »affront« Beogradu, a sadašnja mobilizacija više ne dopušta da u Njemačku pošalje zamjenika. Prema njegovim informacijama, Simović je već neke od mlađih oficira, koji su sudjelovali u puču, kaznio, a protiv komunista vlada poduzima oštre mjere. Maček je dodao još i to da se Eden — protivno od tvrđenja njemačkog radija — ne nalazi u Beogradu i da su Edenu odanle javili, neka ne dolazi. Mačekove izjave — ko-mentira Freund — lišene su odlučnog stava i njegova su nastojanja — čini se — jednako upravljena na održanje mira s Njemačkom kao i na daljni opsta-nak Jugoslavije.

⁸³ BA, I, Nr. 23 od 1. 4.

⁸⁴ U njemu su Mačeku i drugim hrvatskim vođama savjetovali da nikako ne surađuju sa Simovićevom vladom.

⁸⁵ U zabilježbi o vijestima iz Jugoslavije od 30. III stoji da obavještajac Abwehra iz Zagreba javlja (29. III): nekih 20 hrvatskih narodnih zastupnika, među njima i J. Tortić i senatori Pernar i A. Košutić, poduzimaju kod Mačeka inicijativu da se osnuje jedinstveni hrvatski front uz sudjelovanje »mlado-Hrvata«. A ti [frankovci] su rezervirani i drže da je odlučne važnosti samo ulazak njemačkih trupa. (BA, II)

⁸⁶ Vojin B. Popović, Maček u martovskim događajima 1941, »Borba«, 18. II. 1961, nastavak 5.

⁸⁷ BA, II, Nr. 26 od 2. 4.

Istog je dana Freund poslao i drugi telegram,⁸⁸ u kojem navodi da mu je Maček — pomoću povjerljive, konzulu osobno poznate osobe — saopćio da je nakon jučerašnjih savjetovanja donio odluku o raskidu s Beogradom. Jučerašnje upućivanje Košutića s ministrima Andresom, Šutejom i Smoljanom u Beograd služi da se dobije na vremenu. Možda će u istom cilju putovati u Beograd i Krnjević. Krnjević i ban Šubašić potpuno se slažu s njim u ocjeni situacije.

Berlin je naredio svom otpravniku poslova u Beogradu⁸⁹ da smanji personal poslanstva u toku 3. IV na četiri do pet osoba, s tim da u Beogradu ostanu on (Feine), telegrafist, šifrer i — ako je potrebno — šofer i ataše. Pored toga, svi njemački konzulati u Jugoslaviji — izuzevši Zagreb! — imaju se 3. IV zatvoriti, a njihov personal, pošto uništi cjelokupni povjerljivi materijal, da napusti jugoslavenski teritorij, itd.

Sadašnja situacija — javljao je konzul iz Zagreba⁹⁰ — stoji u znaku uvećane mobilizacije i mjere pripravnosti; na drugoj strani — u znaku sabotaže sve brojnijih poziva u vojsku. Zagreb je zaštićen s nekoliko protuavionskih baterija, ali ipak ne tako snažno kao što je bio u travnju prošle godine. Od danas su taksi-automobili djelomično rekvirirani. Mobilizacija je od početka rata u toku; sadašnje se uvećanje provodi u priličnom redu. Javljaju pojedinačne slučaje raskida pojedinih dijelova trupa, dok su dezertiranja manjih grupa ili pojedinaca češća. Dovršeni Mačekov proglas kojim poziva ljude da se odazivaju primljenim pozivima izostao je zbog brojnih protesta. »Nacionalni Hrvati« i desno krilo Seljačke stranke stoje pod jakim pritiskom svojih pristaša i njihovi pouzdanici stalno pitaju u konzulatu za savjet, da bi znali stanovište prema Reichu i odredili daljnje držanje. Morali bi — upozorava Freund svoje pretpostavljene u Berlinu — oprezno vršiti moguće pripreme, suzdržavajući se od izvršenja.

Veesenmayer je stigao u Zagreb — javlja Freund Ribbentropu — 3. IV.⁹¹ Sadašnja situacija i nemogućnost da se hrvatski narod pouči zahtijevaju hitno da se pristupi bacanju letaka. Letaci će ovdje biti pripremljeni i najbržim putem dostavljeni.⁹² Neka se pristupi kampanji s letacima iznad gradova i sela, osobito iznad trupa gdje ima i Hrvata. Peta armijska oblast u Nišu broji mnogo Hrvata. Košutić se jutros rano vratio u Zagreb. Čini se da Beograd želi izaći u susret Mačekovim zahtjevima. Učinit će se pokušaji da Mačeka privole na zahtjeve koji idu još dalje. Radio-stanice Reicha »Donau« i »Alpen« izvanredno su važne za Hrvatsku. Pretjerivanje u vijestima o progonima Volksdeutschera djeluje štetno zbog lake kontrole protivnoga činjeničnog stanja. Naprotiv, korisno je postepeno povećano ukazivanje na suprotnosti između Hrvata i Srba uz isticanje njemačkih simpatija i sve većeg razumijevanja za hrvatske težnje, u danom času i isticanje ratnog bratimstva u svjetskom ratu.

⁸⁸ BA, II, Nr. 28 od 2. 4.

⁸⁹ BA, II, Nr. 421 od 2. 4.

⁹⁰ BA, II, Nr. 30 od 2. 4.

⁹¹ BA, II, Nr. 31 od 3. 4.

⁹² Freund je dostavio Ribbentropu dva nacrtu letaka: jedan predviđen za hrvatska mjesta, osobito ona između Zagreba i Varaždina, kao i za prostor oko Osijeka, drugi za vojnike-Hrvate, u prvom redu u Hrvatskoj i na području Pete armije oko Niša, a i drugdje, gdje se pretpostavlja da se nalaze. (BA, II, Nr. 35 od 4. 4.)

Izaslanik Rosenbergova staba Malettke razgovarao je 3. IV u podne s Mačekom — javlja Freund⁹³ — i Maček mu je tom prilikom izjavio slijedeće: 1) kategorično otklanja svaku diskusiju o nezavisnoj Velikoj Hrvatskoj; 2) izjava vlade o Trojnom paktu ojačat će dobru volju Srba; 3) Mačeku je jasno da Jugoslavija mora pružiti zadovoljštinu njemačkom Reichu; 4) Maček hoće — ako je Berlin s tim suglasan — da ponudi vladi da osobno povede razgovore s njemačkim Reichom o ponovnom priznanju pristupa Trojnom paktu i pružanju dovoljne zadovoljštine; 5) kralju Petru imaju se pridodati dvije ličnosti s dovoljno ovlaštenja. Njegova je važnost praktično iskopčana. 6) Ne može se diskutirati o ideji separacije Slovenije, a ni o njenoj podjeli. Odbio je sve pokušaje Malettke da na nj utječe kao i sve njegove prigovore. Naprotiv — javlja Freund — Maček vjeruje u svoju misiju da se održi mir i u svoj uspjeh i moli da ga se obavijesti da li se Berlin slaže s njegovom spremnošću da pregovore, kao što je navedeno, sam vodi. Maček je očito ponosan i prožet navodnim uspjehom vlastite politike. Nije bio, ipak, u stanju da dâ neku uvjerljivu izjavu o praktičnim mogućnostima da je u Beogradu i ostvari. Dao je izjavu štampi o tome kako ga osjećaj odgovornosti pred narodom, koji mu preko devet godina poklanja povjerenje, primorava da sve pokuša kako bi tom narodu spasio mir — to najveće dobro čovječanstva. Veesenmayerovi razgovori s radikalnonacionalističkim krugovima (ustaškim krugovima; B. K.) pokazali su da oni otklanjaju Mačeka i da ga jasno označuju izdajicom, premda u tom času još nije bilo poznato ono što je rekao Malettke-u. Radikalni nacionalisti iznova ističu da su im redovi znatno prorjeđeni zbog hapšenja, bijega ili poziva u vojsku. Budući da im je naoružanje potpuno nedovoljno, nije moguće njihovo aktivno sudjelovanje. U njemačkom ulasku vide jedino rješenje. Freund moli da mu se dostavi instrukcija, jer je Maček pripravan da svoju izjavu u Beogradu o osobnom zauzimanju da preuzme vođenje pregovora s Reichom učini zavisnom od stava njemačke vlade. Generalna mobilizacija napreduje, a Malettke moli da se rezultati njegova razgovora s Mačekom prenesu Reichsführeru Rosenbergu.

Veesenmayer je informirao Ribbentropa⁹⁴ da je, nakon potpuno negativno okončanog razgovora Maček-Malettke 3. IV, bezizgledan eventualni pokušaj da se Mačeka privoli na odustajanje od utvrđenog puta u Beograd, budući da se definitivno opredijelio (prema novinskim vijestima, masnim slovima odštampanim, kao i drugim obavijestima). No hrvatski će narod gledati u Mačekovu putu u Beograd put u Canossu i glatku izdaju. Zato bi odgovarajuća karakterizacija tog Mačekova puta u njemačkoj štampi i na njemačkom radiju govorila iz duše malom čovjeku u Hrvatskoj i dala mu poticaj da dalje izdrži. »Istinski Hrvat — stoji u brzozjavu — vjeruje pouzdano u Führera«. Ta vjera predstavlja važan pozitiv za daljni razvoj hrvatskog pitanja.

Feine je iz Beograda javio u Berlin⁹⁵ da ga je Ninčić pozvao prije podne na razgovor, a Feine je — u duhu primljenih instrukcija — odgovorio da će mu poslati jednog od gospode s poslanstva da primi njegova saopćenja. No u to se Ninčić nije htio upustiti, nego je pozvao k sebi predstavnika DNB u Beo-

⁹³ BA, II, Nr. 33 od 3. 4.

⁹⁴ BA, II, Nr. 34 od 3. 4.

⁹⁵ BA, II, Nr. 356 od 3. 4.

gradu dra Grubera i, zamolivši ga da to prenese nadležnima, saopćio mu da su ga Talijani pozvali u Rim da s njim rasprave situaciju, no on smatra ispravni-
jim da pregovara neposredno s Berlinom. On je u svako doba spreman da dođe
u Berlin najbržim putem na razgovor s Führerom i ministrom vanjskih poslo-
va. Predstavnik DNB je primijetio da Ninčić ostavlja utisak slomljenog čovjeka.

Mamelli mu je — izvješćuje Feine u drugom telegramu⁹⁶ — javio da će
danas u podne, po nalogu vlade, saopćiti Ninčiću da od strane Beograda predlo-
ženi posjet dvojice jugoslavenskih ministara Rimu ima samo tada smisla ako
je prethodno stvorena dostatna podloga za pregovore. U protivnom je takav
put ne samo bez svrhe nego, možda, i opasan.

Freund je 4. IV javio Ribbentropu,⁹⁷ da Veesenmayer radi na spajanju
svih važnih grupa uključujući i Seljačku stranku, koja otklanja Mačekov po-
stupak. Pri tom pozitivno ocjenjuje izgleda na uspjeh — ako još bude dovoljno
vremena. Sve se više širi otklon od Mačeka. Veesenmayer moli hitno da li se
Ribbentrop slaže s ovim nastojanjima. On je također javio Berlinu⁹⁸ da je
Malettke upravo saznao od Košutića da je primio pismo, u kojem ga pozivaju
da dođe u Beč Neuhausenu. Košutić, zbog općeg položaja, drži nemogućim da
se to provede, a prema Veesenmayerovu mišljenju je taj put zastario i kvario
bi dalji rad i razvoj.

Mamelli je već 4. IV ujutro saopćio Simoviću⁹⁹ da Mussolini prima ulogu
posrednika ako se nađe baza za razgovor u pitanju Soluna; osim toga, Mamelli
smatra da sada zavisi odluka od samog Simovića; da do nedjelje (6. IV)
nema akcije Nijemaca; da će Duce osobno učiniti sve da se mir spasi i, na kra-
ju, ističe hitnost odluke.

Ninčić je sutrađan 5. IV u 13 sati poslao svog brata Velizara u njemačko
poslanstvo da mu u njegovo ime kaže da jugoslavenska vlada želi izravno pre-
govarati s Nijemcima. Zavlačila je dosad pregovore s poslanikom Mamelijem,
budući da čeka odgovor odnosno povratak Grubera (vidi telegrafski izvještaj
od 3. IV u kojem je izrazila želju da pregovori otpočnu). Ninčić je spreman da
smjesta dođe u Berlin. Zato i pita da li postoji mogućnost da se dr Gruber
vрати s odgovorom do večeri u Beograd ili da li inače postoji mogućnost da

⁹⁶ BA, II, Nr. 357 od 3. 4. Jugoslavenska je vlada zamolila Ducea da posreduje,
i njemački je poslanik u Budimpešti v. Erdmannsdorf 3. IV javio u Berlin da mu je
zamjenik mađarskog ministra vanjskih poslova povjerio, kako je pomoćnik mini-
stra vanjskih poslova u Beogradu (dr M. Smiljanić) rekao tamošnjem mađarskom
poslaniku da je njegova vlada doista zatražila posredovanje Italije. Ne treba se
čuditi, što odgovor iz Rima nije još za dva dana stigao, jer se talijanska vlada mora
sporazumjeti s njemačkom, a osim toga okupirani su posjetom japanskog ministra
vanjskih poslova. Sam Smiljanić ne očekuje mnogo od talijanske intervencije. Po-
vratak dra Andrića u Berlin pruža mogućnost za izmjenu misli s Berlinom na novoj
bazi. Jugoslavenska je vlada spremna da prihvati svako razumno rješenje, ali neće
kapitulirati, dogodilo se što mu drago. (BA, II, Nr. 339 od 3. 4.)

⁹⁷ BA, II, Nr. 37 od 4. 4.

⁹⁸ BA, II, Nr. 42 od 5. 4.

⁹⁹ Zabilješka samog Simovića. U prijepisu kod autora.

večeras otpočinu direktni pregovori između njemačke i jugoslavenske vlade. Feine je obećao da će to pitanje odmah dostaviti u Berlin.¹⁰⁰

Ninčićev je brat ponovo došao u njemačko poslanstvo u 14.30 — javlja Feine u daljnjem telegramu¹⁰¹ — da prenese slijedeće saopćenje ministra: 1) čitava vlada slaže se u tome da bi Ninčić trebao otputovati u Berlin; 2) ministar se buni što su, ne obavijestivši ga, dali inicijativu za razgovor sa sovjetskom vladom; to se dogodilo u uzbuđenju nakon državnog udara, i oni koji su to učinili misle danas drukčije; Ninčić želi sporazum s Berlinom a ne Moskvom; odlučio je da ubuduće energično nastupa u vladi; 3) sadašnje stanovište jugoslavenske vlade, koje bi Ninčić izložio u Berlinu, odgovaralo bi njegovu gledanju; 4) Ninčić ima među članovima veliku većinu za sobom; prihvatit će ono što on bude predlagao; 5) sastav Simovićeve vlade kao i fizička slabost nakon bolesti otežali su mu dosada da energično nastupi, no sada će se to izmijeniti; 6) govori se o nekom trojnom sporazumu između Beograda, Moskve i Turske; to je zastarjelo i on neće dopustiti da se taj plan ostvari, a bez ministra vanjskih poslova ne može se ni ostvariti; 7) Ninčić je jedino i isključivo pristaša protokola (Trojnog pakta) potpisanog u Beču; 8) Jugoslavija je primila mnogo poruka iz inozemstva, ali će on primiti i usvojiti one »prijedloge« koje bi u danoj prilici dobio u Berlinu.

Talijanski mu je poslanik rekao — javlja Feine 5. IV¹⁰² — da mu je Ninčić jučer pokazao prijedlog o bazi za pregovore između Italije i Jugoslavije. Sastoji se od četiri tačke, a najčudnovatija je četvrta: u njoj se predlaže da bi Jugoslavija — u sporazumu s Grčkom! — imala zauzeti Solun, da bi se na taj način između ratujućih stranaka stvorio »pufer-prostor«. Mamelli je odvratio da ne preporučuje da se tako nezgrapni prijedlog pošalje u Rim, našto ga je Ninčić povukao.

Veesenmayer je istog dana brzojavio iz Zagreba Ribbentropu¹⁰³ da je nešto prije pregovarao s Kvaternikom. Pod njegovim (Veesenmayerovim) utjecajem izvršeno je spajanje nacionalnih grupa«, uključujući i desno krilo Seljačke stranke, vezano uz besprijekorno pismeno formuliran program. On još nije za upućivanje poziva njemačkoj vladi da pruži zaštitu i pomoć na gornjoj ojačanoj bazi. Tekst izjave slijedi, a akcija prikupljanja potpisa je u toku. Nada se da će do noći biti gotov. Potpisat će Sl. Kvaternik, Lorković, Dumandžić, Tortić, Košak, Debelić, Lamešić. Sva ta imena predstavljaju poštene ljude, ugledne, s pristašama. Budak je još bolestan i leži u krevetu. Zbog toga mora njegov potpis izostati, jer mu je inače život u opasnosti. Kvaternik mu je dao časnu riječ za Budaka da je potpuno ovlašten. Veesenmayer moli pravovremenu obavijest, barem šest sati prije nego što u Reichu uslijedi objavljivanje izjave, da bi potpisnici mogli prijeći u konspiraciju.

¹⁰⁰ BA, II, Nr. 383 od 5. 4.

¹⁰¹ BA, II, Nr. 384 od 5. 4.

¹⁰² BA, II, Nr. 387 od 5. 4.

¹⁰³ BA, II, Nr. 41 od 5. 4.

Nadovezujući na gornji telegram, Veesenmayer je dostavio Ribbentropu¹⁰⁴ i najavljeni tekst izjave, koji glasi:

»Na sastanku velikog dijela narodnih zastupnika i predstavnika vlade Banovine Hrvatske, predstavnika hrvatskih kulturnih i privrednih institucija, zastupnika svih slojeva naroda iz svih historijskih hrvatskih krajeva bez razlike stranačke pripadnosti, održanom u Zagrebu 31. ožujka, raspravljalo se detaljno o političkoj situaciji i položaju naroda u Jugoslaviji nakon državnog udara izvršenog u Beogradu 27. ožujka i jednodušno se izrazilo uvjerenje:

Da hrvatski narod, nakon tog događaja i takvog postupka, ne može više vjerovati da mu je u Jugoslaviji moguć miran život, nacionalno širenje i razvitak; da kod srpskog naroda postoji čvrsta volja, da Jugoslavija uđe u rat protiv Njemačke, dok hrvatski narod želi mir i suradnju s njemačkim narodom; da je srpski narod protiv novog poretka u Evropi, dok hrvatski narod ima razumijevanja za novi i pravedniji poredak u Evropi i taj poredak želi; da predstavnici srpskog naroda stoje u službi enleske politike, koja iz vlastitog interesa svim silama radi na tome, da izazove na Balkanu nemir, nered i rat, dok hrvatski narod ne želi da služi interesima Engleske koja je uvijek pomagala hegemoniju Srba nad Hrvatima.

Zatim su konstatali:

Da hrvatski narod već stoljećima posjeduje jaku političku, kulturnu i privrednu vezu s njemačkim narodom,

da je hrvatski narod stoljećima živio svoj vlastiti državni život i da srpska masa u hrvatskim krajevima — nametnuta i pomognuta od strane zapadnih demokracija — nije nikada bila priznata,

da čitav hrvatski narod jednodušno želi da iznova podigne svoju narodnu državu,

da u hrvatskom narodu žive čvrsta vjera i nada da može pri stvaranju slobodne i nezavisne hrvatske države računati s punom podrškom Njemačke koja je objavila kao ratni cilj: svakomu (nejasna grupa šifre) narodu u Evropi omogućiti slobodni nacionalni razvitak i širenje.

Stoga je jednoglasno stvoren slijedeći zaključak:

I. Jugoslavija je prestala postojati.

Stvara se slobodna nezavisna hrvatska država i ona obuhvaća historijske i u nacionalnom pogledu hrvatske krajeve: Hrvatsku uključujući Međimurje, Slavoniju i Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, kao i hrvatski dio Vojvodine.

II. Do donošenja ustava odnosno zakona o državnoj vlasti vrši zakonodavnu i izvršnu vlast nova hrvatska narodna vlada u Zagrebu.

III. Taj se zaključak dostavlja vladi Reicha s molbom da postigne priznanje hrvatske države od strane osovinskih država.

¹⁰⁴ BA, II, Nr. 43 od 5. 4. V. Popović donosi u nepreciznom prijevodu tekst te »rezolucije« kao dokaz »sve izdaje vrhova HSS« (Maček u martovskim događajima, »Borba«, 17. II 1961, nastavak 4). Međutim, ovdje se radi o izjavi koju nisu potpisali vrhovi HSS nego pripadnici desnog krila HSS J. Tortić i dr Marko Lamešić, a od strane ustaša Sl. Kvaternik, M. Lorković i E. Bulat, što je Popović propustio utvrditi. Kad je Veesenmayer primio tu potpisanu izjavu, oprostio se izjavivši: »Rat će izbiti sutra ujutro i vi se, gospodo, pazite i spremite!« (E. Bulat, Deseti Travanj, Hrvatska Misao, Buenos Aires 1957, sv. 23, 13.)

IV. U cilju zaštite samostalnosti i nezavisnosti novo nastale hrvatske države predstavnici hrvatskog naroda u ime cjelokupnog hrvatskog naroda mole vladu njemačkog Reicha za bezodvlačnu zaštitu i pomoć.

U glavnom gradu Zagrebu, 31. ožujka 1941.

Po skupu opunomoćeni potpisnici (slijede potpisi osoba spomenutih u prethodnom telegramu).¹⁰⁵

4. Njemačko je vojno vodstvo — u skladu s postavkama plana »Pothvat 25« — izvršilo koncentraciju potrebnih snaga duž jugoslavenske granice i svi su čekali samo signal za napad. U subotu 5. IV, Hitler je obavijestio Dučea da napad na Jugoslaviju i Grčku neposredno predstoji. Njegova se poruka odnosila na prijedlog Berlina da cjelokupne talijanske snage, koje će sudjelovati u akciji, prime Führerovo strateško vodstvo u operacijama i da on (Duce) osobno prima i provodi Hitlerove direktive u formi »preporuka i želja«. Duce je 6. IV — na dan napada na Jugoslaviju — prihvatio taj Hitlerov prijedlog, jednako kao i regent Horthy. Pri tom je Mussolini istakao da je Jugoslavija najautentičnija tvorevina Versaillesa i da zaslužuje »takvu sudbinu« kakvu su joj priredili.

O tome je Mackensen 6. IV izvijestio Berlin¹⁰⁶ ovim telegramom: Duce ga je jutros rano u 2 sata primio u prisustvu Anfusa. Pročitao je Hitlerovo pismo za sebe, a zatim ga je preveo na talijanski. Iz njegova opširnog razlaganja ambasador uzima tačku o prijedlogu vrhovne komande. Duce se odmah, bez oklijevanja, složio s Hitlerovim prijedlogom; osim toga je odlučio da drži front u Albaniji sve dok ne dođe pomoć. Njegov tamošnji južni front mu ne zadaje brige, ali stvari stoje lošije na sjeveru. Ipak se nada da će moći izdržati. Odlučio je da Skadar ne brani zbog prestiža pod svaku cijenu, nego je naredio da glavnu odbrambenu liniju povuku južno od Bojane. Slaže se također s mišljenjem Führera o upotrebi avijacije.

Iz Berlina su u 4 sata izjutra otposlali i konzulatu u Zagrebu ovaj telegram (s Ribbentropovim potpisom): »Trojni pakt. Potvrditi prijem.«¹⁰⁷ — što je značilo, da neprijateljstva s Jugoslavijom započinju. Nijemci su prešli u napad, opustošili Beograd uzastopnim bombardiranjem i potpuno obezglavili političko i vojno vodstvo. Otpor neorganizirane, slabo pripremljene i unutrašnjim razmiricama sasvim oslabiljene jugoslavenske vojske nije, prirodno, mogao potrajati duže vremena i tako su se ubrzo počeli očitavati znaci posvemašnjeg rasula na frontu i u pozadini.

I njemački ambasador u Moskvi bio je zadužen da saopći sovjetskoj vladi »razloge« koji su njemačku vladu prisilili na taj i takav korak.¹⁰⁸ Budući da Vj. Molotov provodi nedelje stalno izvan Moskve, to je ambasador mogao da razgovara s njime tek poslije podne tog dana. U tu je svrhu Molotov specijalno došao u Moskvu. Pošto mu je prenio iz Berlina primljena saopćenja, Molotov je više puta ponovio da je izvanredno žalosno što se proširenje rata

¹⁰⁵ U već citiranom brzojavu br. 41 stoji da će potpisati samo Kvaternik, Lorković, Dumandžić, Tortić, Košak, Debelić i Lamešić, dakle nitko iz vodstva HSS.

¹⁰⁶ BA, II, Nr. 756 od 6. 4.

¹⁰⁷ BA, II, Nr. 90 od 6. 4.

¹⁰⁸ BA, II, Nr. 818 od 6. 4.

ipak pokazalo kao neizbježno. Tom prilikom nije spomenuo zaključenje sovjetsko-jugoslavenskog pakta, pa zbog toga nije ni ambasador — u skladu s instrukcijom — dodirnuo to pitanje.

Freund je brzojavom izvijestio Berlin¹⁰⁰ da je u Zagrebu pukovnik Sl. Kvaternik preuzeo izvršnu vlast; da je Maček odstupio, ban, podban i šef zagrebačke policije pobjegli, a da je bivši šef policije (dr J. Vragović) vraćen na svoje staro mjesto; da je Kvaternik izdao proglas na narod; da jedna njemačka pancerska divizija s istoka od 16 sati ulazi u Zagreb; da su hrvatske trupe sjeverno i istočno od Zagreba u rasulu, a da je personal konzulata od nedjelje (6. IV) ostao u zgradi konzulata (svega 37 osoba).

Kvaternik je Führeru — u brzojavu Veesenmayera Ribbentropu od 11. IV¹¹⁰ — uputio poslanicu, moleći da je odmah predaje Hitleru. U njoj stoji da je on u četvrtak, 10. travnja 1941, preuzeo iz ruku bivšeg potpredsjednika dra Vlatka Mačeka na legalan način sve ovlasti za vođenje; u skladu s voljom hrvatskog naroda proklamirao je nezavisnu državu Hrvatsku i zahvaljuje, na kraju, Hitleru u ime hrvatskog naroda na zaštiti koju je njemačka vojska ukazala »hrvatskom nacionalnom ustanku« i moli za priznanje nezavisne države Hrvatske od strane Velikonjemačkog Reicha. — Veesenmayer dalje dodaje da se original te poslanice nalazi u njegovim rukama; napominje da je razvoj događaja posljednjih dana učinio potrebnom njegovu akciju, o čemu slijedi opširniji izvještaj, čim se budu mogli opet slati šifrirani telegrami. Moli Ribbentropa da mu hitno pošalje uputu o daljnjem držanju, a on će međutim prijateljski pomagati Kvaternika.

Veesenmayer je istog dana dostavio Ribbentropu opširniji telegrafski izvještaj o svom djelovanju.¹¹¹ U njemu stoji ovo: Budući da je radiogramom zatraženu punomoć primio tek danas u 16.30 sati, a kako je u međuvremenu situacija postala opasna, bio je prisiljen da postupa prema vlastitom nahođenju, da bi pod svaku cijenu spriječio proglas dra Mačeka koji bi imao za posljedicu — da su ga objavili — najteže unutrašnje sukobe i krvoproliće. Osim toga, mora se računati i s masovnim prolaskom dijelova srpskih trupa kroz Nezavisnu Državu Hrvatsku, koje su sposobne na sve. Zato je danas, 10. travnja prije podne, preuzeo inicijativu, razgovarao s Kvaternikom i s njim sastavio tačan plan o preuzimanju vlasti i konsolidaciji stvorenog stanja, naređujući ujedno najstrožu pripravnost. S velikim je nestrpljenjem očekivao da će avioni bacati letke, ali se to nije dogodilo, tako da nad Zagrebom nije pao nijedan, a po letcima bi on znao da će njemačke trupe uskoro ući. S njima bi mogao odmah stupiti u vezu i odrediti najpogodniji trenutak da izvrši udar. Desetog travnja prije podne primio je prve pouzdane vijesti o nastupanju njemačkih snaga, te je zbog toga donio odluku da bez krzmanja, po vlastitoj inicijativi, stupi u akciju. U 15 sati imao je ponovo sastanak s Kvaternikom i tada mu je saopćio da je kucnuo posljednji čas da posjeti Mačeka, kako bi ga privolio da se povuče. Kvaternika je njegova odluka vrlo razveselila, budući da ga je to pitanje najviše zabrinjavalo, a sam ga nije mogao riješiti. Razgovor s Mačekom trajao je od 15.30 do 16. sati. Poslije duge svađe na tom

¹⁰⁰ BA, II, Nr. 45 od 10. 4.

¹¹⁰ BA, IV, bez broja.

¹¹¹ V. B. Popović, isto, Borba, 24. i 25. II 1961, nastavak 10 i 11.

sastanku došli su do uvjeta pod kojima je Maček pristao da se povuče, s tim da Kvaternik osobno preuzme državnu vlast. Maček je dao časnu riječ da će se tih zaključaka pridržavati. Zatim se odmah sastao s Kvaternikom, saopćio mu donesenu odluku, koja je u nacionalnim krugovima izazvala veliko oduševljenje, a on je odmah otišao Mačeku. Na sastanku s Mačekom formulirana je njegova demisija i predaja državne vlasti Kvaterniku s vlastoručnim potpisom. Originalni tekst te formulacije nalazi se u njegovim rukama. Da se ne bi gubilo vrijeme i da bi se izbjegle sabotaze zbog preranog objavljivanja te odluke, hitno i s velikom mukom pošlo mu je za rukom da s Kvaternikom ode u radiostanicu. U njoj je preko radija oko 17.45 sati svečano objavljeno da je Maček podnio ostavku i državnu vlast predao Kvaterniku. Kvaternik će kao oficir izaći u susret njemačkim jedinicama da bi ih prvi osobno pozdravio. On se, međutim, na kraju ogradio od Veesenmayerove realne ocjene situacije, pa je odlučeno da se neposredno pred sam ulazak trupa objavi proglas o stvaranju Nezavisne Države Hrvatske. Izvršenje odluke u tom historijskom času proveo je on (Veessenmayer) osobno i tako mu je pošlo za rukom da se sve odigra bez prolijevanja krvi i da se ulazak njemačkih trupa — zaslugom Kvaternika, koji je kao vojnik pripremio sve, što je bilo potrebno — izvede bez ikakvih gubitaka. Od momenta njemačkih ratnih operacija u Srbiji, vjera i povjerenje hrvatskog naroda u Führera i njegovu vojsku bili su iz dana u dan sve jači. Od časa kad je Kvaternik preuzeo državnu vlast, on je na njegovoj strani i pomaže mu u svakom pogledu i koliko najviše može. Ima namjeru da tako i dalje nastavi, da bi se prijeteća opasnost, koja je ipak moguća, spriječila i sadašnja kriza prebrodila. Međutim, pojam slobode nije još uvijek tačno definirao.¹¹²

Sutradan je Veessenmayer iz Zagreba javio Ribbentropu¹¹³ da se Pavelić, prema pouzdanoj vijesti, za danas očekuje u Zagrebu; moli instrukciju u pogledu Italije.

Ribbentrop je istog dana odgovorio Veessenmayeru¹¹⁴ i potvrdio prijem njegova izvještaja, istakavši da se slaže s njegovim postupkom. Moli ga da i dalje bude u neposrednoj blizini Kvaternika i radi tako kao dosad. Međutim, neka prepusti da sva pitanja rješavaju Hrvati među sobom, a on da se drži u pozadini. »U pogledu daljeg razvoja hrvatskog pitanja — javljao je Ribbentrop — naša je namera da Italiji prepustimo prednost[. . .]«

¹¹² Očita je namjera dra Veessenmayera da svoju ulogu pred ministrom što bolje istakne.

¹¹³ BA, II, Nr. 51 od 12. 4.

¹¹⁴ V. B. Popović, isto, Borba, 25. II 1961, nastavak 11.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:
KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:
JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:
IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB